

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРЬКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

МАГІСТР

на тему: «Ранньовізантійська агіографія як історичне джерело»

Виконала:

студентка 2 курсу,
другого (магістерського) рівня
вищої освіти,
спеціальності 032 «Історія та археологія»,
Лубенцова Дарія Валеріївна

Керівник:

Сорочан Сергій Борисович,
доктор історичних наук,
професор

Рецензент:

Каріков Сергій Анатолійович,
доктор історичних наук, професор

Харків- 2023

Зміст:

Вступ.....	3
Розділ 1 Історіографія, джерела та методи дослідження	
Розділ 1,1 Історіографія.....	7
Розділ 1,2 Аналіз джерел.....	31
Розділ 1,3 Методи дослідження.....	37
Розділ 2 Патерики.....	39
Розділ 3 Персональні житія.....	50
Висновки.....	97
Список використаних джерел та літератури.....	100

Вступ

До візантійської агіографії, до виду благочестивої оповідальної прози, можна підходити з різних сторін: різноманітність матеріалу, що потрапив в орбіту житій, дозволяє багатосторонньо використовувати їх. Тут і підбір текстів і кут зору на них визначаються основним, але, на жаль, найменше уваги дослідників було звернено на історико-літературний аспект агіографії.

Актуальність кваліфікаційної роботи полягає в тому, що до цього часу відсутні зведені, узагальнюючі роботи, а присвячені тим чи іншим видам легенд, віхам у розвитку чи творчості окремих агіографів можна, без перебільшення, порахувати на пальцях. Отже, незважаючи на наявність безлічі робіт, що стосуються приватних питань, агіографія продовжує залишатися недослідженою областю, просуватися по якій дуже важко. Моє дослідження має міждисциплінарний характер, бо агіографія мною вивчається перш за все, з історичної точки зору, а також з історико-богословської, соціально-культурної та літературної.

Результати цього дослідження, на мою думку, будуть дуже важливими у подальшому вивченні стародавніх текстів та визначення їх впливу на соціально-історичний розвиток та традиції. Якщо буде визначено, що цей досвід був позитивний, то має сенс використовувати агіографічні тексти для подальшого вивчення та поширення у студентської та соціологічної сферах життя людини.

Метою даної роботи є вивчення агіографічних творів, які є цінним джерелом, завдяки якому ми маємо можливість визначити аспекти життя соціуму минулого, а саме ранньої Візантії.

Для досягнення поставленої мети необхідне вирішення наступних **завдань**:

- охарактеризувати сучасний стан вивчення агіографічних творів, розглянути історіографію питання;

- вивчити та проаналізувати праці, присвячені аналізу життійної літератури;
- розглянути можливість використання творів ранньовізантійської агіографії як історичних джерел;
- зосередитися на досвіді дослідників, які займалися вивченням агіографії.

Об'єкт дослідження: життя святих с IV віку, бо саме в цей час склалася Візантія — по VII століття, бо цей час є закінченням ранньовізантійського періоду Візантії. Цей період можна відзначити як епоху розквіту та культурного значення Візантії, бо вона була освічена християнським світлом та стала культурним центром Сходу. Це послужило поштовхом до розвитку і культури, і мистецтва, і архітектури, і філософії, і літератури. Об'єктом дослідження стали агіографічні твори цих часів. А саме Діалог Паладія, єпископа Єленопольського, з Феодором, римським дияконом, оповідаючий про життя блаженного Іоанна, єпископа Константинопольського, Златоуста; Псевдо-Мартірій Антіохійський. Житіє во святих отця нашого, архієпископа Константинопольського, Іоанна Златоуста (дві найбільш ранні агіографічні праці, присвячені Іоанну Златоусту, які були написані його друзями та учнями). Житіє Іларіона Великого, написане блаженним Ієронімом Стридонським; послання про життя преподобної Макріни святителя Григорія Ніського; житіє святого Василя Великого, архієпископа Кесарії Кападокійської архімандрита Агапіта; житіє святителя Спиридона, єпископа Триміфунтського складене Феодором, єпископом Пафським; житіє преподобної Марії Єгипетської патріарха Єрусалимського Софронія; житіє Порфирія Газського Марка Диякона; життя і діяння авви Симеона, юродивого заради Христа, записані Леонтієм, єпископом Неаполя Критського. Шість агіографічних творів Кирилла Скіфопольського; Синайський та Палестинський патерики, Лавсаїк. Надгробне слово Василю, архієпископу Кесарії Кападокійській Григорія

Богослова, похвальне слово святителю Миколаю Чудотворцю святителя Андрія Критського.

Предмет дослідження: індивідуальність агіографічних творів як історичних джерел.

Адже, незважаючи на релігійний характер змісту, агіографія — насамперед різновид художньої прози, яка заступала місце майже повністю відсутньої у Візантії белетристики. Штучне відмежування агіографії від світської літератури (неправомочне з теоретичної сторони, воно збіднювало і спотворювало наше уявлення про середньовічне мистецтво) і тенденція розглядати її як прикладний матеріал, що тільки проливає світло на щось їй позаналежне заслонили самостійне значення цього жанру і призвели до того, що його історико-літературне вивчення знаходиться ще в зародковому стані.

Методологічною основою роботи послужили праці А.П. Рудакова, І.В. Кривушина, В.М. Лур'є, архимандрита Володимира Швеця, С.Б. Сорочана та інших. В роботі було використано методологію нової історичної науки історичної антропології школи «Анналів». Вона має основними своїми принципами створення цілісної картини людського життя та прагне зрозуміти, саме які соціальні та культурні фактори формують та взаємодіють з історичними процесами та подіями. Даний підхід пропонує звернутися до людини як дійової особи в історичному процесі, що дає ключ для більш повного та глибокого розуміння історії. Саме історична антропологія школи анналів завдяки своїм підходам та методам, її методологія пропонує нам використовувати різноманітні джерела даних, усні та письмові джерела. В даній дипломній роботі було проаналізовано життя святих, був оцінений їх вклад в історію. Цей підрозділ історичної науки має величезне значення в сучасній дослідницькій середі, та особливо в вивченні соціокультурних аспектів історії. Поєднавши в своїх трудах соціологію, психологію, антропологію та інші науки, саме ця школа заклала основу для сучасних міждисциплінарних досліджень. Таким чином, була створена

цілісна та багатогранна картина людського життя. Якщо розвиток соціуму завдяки історикам школи «Анналів» почав представлятися не тільки як череда масштабних подій та великих правителів, то кожний член соціуму та його власні ідеї, а в випадку цієї роботи, кожний святий робить свій власний внесок у формування сучасного світу.

Методи праці. В роботі було використано історико-порівняльний, ідеографічний та історико-біографічний та метод контент-аналізу.

Новизна роботи обумовлена тим, що дослідники рідко звертаються до агіографії як до історичного джерела. Агіографічний текст є наскільки і цікавим, наскільки і важким для дослідника текст, та уявляє собою яскравий приклад апологетичної історіографії. Агіографічне джерело, як саме і ікона, прагне того, щоб розкрити духовне обличчя святого. В даній роботі була проведена спроба залучення даних агіографії для історичної реконструкції.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів; перший з них вміщує три підрозділи: історіографія питання, аналіз джерел та маленький підрозділ про методи праці, використані в даній роботі. Другий розділ вміщує «Патерики». Третій розділ — «Персональні житія». Далі слідує висновки та список використаних джерел та літератури, який включає 51 позицію.

Розділ 1,1.

Історіографія питання

Візантійська література та словесність відрізняється від середньовічної європейської неоднорідністю мови. Висвітлення масиву духовної спадщини передбачає звернення до багатьох видів та жанрів літератури, насамперед до святоотцівської, богословської літератури. Література ранньовізантійського періоду (IV- сер.VII в.) характерна з'явленням новаторських творів, вона іменується також «позднеантичной, поскольку в ней наряду с новыми явлениями, получившими дальнейшее развитие в последующие века, чрезвычайно сильно ощущается преемственность от античной традиции».¹

Такий жанр, як біографія святого, його життя, розпочало своє становлення в середині III століття. Згодом християнство стало державною релігією в Римській імперії, а Константинополь став її новою столицею. Візантійська культура є власне християнсько-греко-східною культурою, яка вступила в IV столітті на шлях протиріччя зі своїм язичницьким минулим. Костянтин Великий визнає християнство та засновує нову столицю Константинополь на місці давньої мегарської колонії Візантія. Агіографічний матеріал с IV по VII століття дає нам цінні відомості, зокрема і про становлення чернецтва в IV-V століттях. «Развитие монашеской и отшельнической жизни на Востоке в IV веке оставило свои следы в сочинениях аскетической, мистической и агиографической литературы».² Тут же Кирилла Скифопольского називають главою агіографів IV століття: через простоту його стилю та точність оповідання, а також через правильність розуміння ним аскетичного життя. Саме через ці риси його твори являються цінним джерелом для культурної історії ранньовізантійського часу. Серед

¹ Православная энциклопедия. Византийская империя. Часть III. Электронный ресурс.

² Васильев А.А. / История Византийской империи; Вступ. ст., примеч., науч. ред., пер. с англ. яз. и имен. указ. А.Г. Грушевого. - СПб. : Алетейя, 1998. (Серия Визант. библиотека : Исслед.) / Время до Крестовых походов (до 1081 г.). – С.258

важливих агіографів теж слід виділити Іоанна Мосха, який був автором знаменитого «Луга духовного». Улюблена книга Візантійської імперії, вона представляє величезний інтерес для історії культури, а також містить інформацію про враження автора про подорожі, про ченців та монастирі.

М.В. Бібіков у своїй монографії «Историческая литература Византии» відзначає, що візантиністику не можна відносити до розряду нових наук, але саме візантійське літературознавство, або вивчення літературної творчості Візантії, — є новою галуззю. Він підкреслює, що саме за допомогою цих творів можливо вивчати культуру середньовіччя. «Характерная черта современного научного развития — углубление принципов историзма при анализе творчества деятелей византийской литературы».³ Цим пояснюється те, що в центрі дослідження виявляється авторська індивідуальність письменника, визначення соціо-культурологічних основ творчості, авторських установок та цілей створення твору, враховуючи його художню роль та загальну направленість. Він також підкреслює, що неможливо провести з історико-літературної точки зору ту чітку хронологічну грань, яка б відділяла пізньоантичну, та історичну прозу в тому числі від візантійської — ранньосередньовічної. М.В. Бібіков підкреслює, що для опису агіографічних творів характерні такі риси, як конкретні індивідуально-побутові властивості. А також точність термінологій житій, відображення соціально-психологічних аспектів історії та культури Візантії. Автор пропонує не робити непроникний бар'єр між історіографією та агіографією, наголошуючи на тому, що історизм агіографії виявляється приховано, виявляє глибинний смисл подій.

Візантійську агіографію можна поділити на декілька етапів. В даній роботі буде розглянуто саме ранньовізантійський період. Починаючи з IV в. припиняються масові гоніння на християн, завдяки цьому цей вік стає переломним в історії Церкви. Імператор Костянтин Великий звертається до Христа, та християнство стає єдиною державною релігією Римської імперії,

³ Биби́ков М.В. Историческая литература Византии, Санкт-Петербург, Алетейя, 1998 г., с.5

та провідною формою святості стає подвиг преподобного. Ранньовізантійську літературу ще називають пізньоантичною, бо в неї відбувається ця спадкоємність від античної традиції. «нач. IV в. представляет собой определенный рубеж, после к-рого можно говорить о визант. лит-ре в противоположность древнехристианской».⁴

Сьюзан Ешбрук Харві пише, що від ранньохристиянського періоду збереглася велика кількість літератури, яка присвячена оповіданням про мучеників, які постраждали за свою віру, а також життєписами таких християн, з житій яких варто брати приклад. Ці тексти стали частиною роста щирою зацікавленості до святих в IV в. «В раннехристианский период они возникали на всех языках, установив литературные традиции, которые продолжали процветать на протяжении средневекового и византийского периода и даже вплоть до нашего времени».⁵ Ці тексти мають важливість для ранньохристиянських досліджень. Крім їхньої ролі у культі святих, вивчення таких джерел має свою власну наукову проблематику. Агіографія у цієї праці визначається як термін, що з'єднує твори про святих. Поступово, наближуючись до середньовіччя, агіографія стає особливою літературною формою. Життя святих відрізнялися від пристрастей мучеників, постраждалих до смерті. У праці підкреслюється, що впродовж того періоду, якому присвячене дане довідкове видання, агіографічні твори почали створюватися відповідно з розвиненими літературними умовностями, тобто із різними типізованими схемами прославлення предмета оповіді.

Потім середньовічна візантійська агіографія V-VIII вв. стає новою епохою, яку ще можна назвати епохою Вселенських соборів, бо саме в цей час, час різноманітних учень та ересей, приходить усвідомлення віровчальних основ Православ'я. Беручи на себе відому роль, єпископи та пастирі, духовні наставники Церкві, з Божою допомогою дають гідну відповідь єретизму, формуючи і кристалізуючи догмати о Св. Трійце,

⁴ Афиногенов Д. Е. Православная энциклопедия. Т. 8. М., 2004. С. 253–267.

⁵ Оксфордское руководство по изучению раннего христианства. Харьков. «Майдан» 2020, с.593

Боголюдстві Ісуса Христа. Саме звідки в ці віка в агіографії опис життя святителя виходить на перший план. Цьому часу властиве багатство літературних форм, в які вбиралося життє, бо вони відображалися у віршах та прозі, в діалозі та монологічному оповіданні, енкоміях, надгробному слові та навіть автобіографії.

Сьогодні агіографію можна оцінювати як унікальне джерело для вивчення та реконструкції менталітету різних соціальних верств Візантії.

«Агиография (от греч. αγιος “святой” и γραφω “пишу”), научная дисциплина, занимающаяся изучением житий святых, богословскими и историко- церковными аспектами святости»⁶.

Життя святих можуть вивчатися з історико-богословської, соціально-культурної, літературної та історичної точок зору. Якщо брати історико-богословський аспект вивчення житій, то його вивчають як джерело для реконструкції богословських поглядів епохи створення житія. Також по ним виникає можливість зрозуміти уявлення авторів та редакторів агіографічних текстів про святість та спасіння душі. В.М. Живов пише: «В историческом плане жития при соответствующей историко-филологической критике выступают как первоклассный источник по истории церкви, равно как и по гражданской истории».⁷ Також він аналізує соціально-культурний аспект житій святих, та підкреслює те, що вони надають можливість реконструювати характер духовності, народну релігійність, а також релігійно-культурні уявлення народу. Життя складають практично найбільшу частину християнської літератури зі своїми закономірностями розвитку, еволюцією структурних та змістовних параметрів, та виступає в цьому плані предметом літературно-філологічного розгляду. Тому В.М. Живов робить такий висновок: «Литературно-филологическое изучение житий выступает

⁶ Живов В.М. Святость. Краткий словарь агиографических терминов. Электронный ресурс

⁷ Живов В.М. Святость. Краткий словарь агиографических терминов. Электронный ресурс

как основа всех прочих типов исследований».⁸ Він підкреслює те, що агіографічній літературі властиві такі риси, як численні стандартні мотиви, а, наприклад, такий агіографічний жанр, як похвала святому, який поєднує в собі характеристики життя та проповіді, виділяє в собі достатньо чітку композиційну структуру, яка містить вступ, основну частину та епілог. Тематична схема основної частини дає дуже важливий матеріал для історико-літературних та історико-культурних висновків, бо вміщує в собі походження святого, його народження та виховання, діяння та чудеса, праведну кончину та порівняння з іншими подвижниками.

Важливість житійного жанру підкреслюється саме тим, що саме він в продовж доби Середньовіччя був єдиним типом оповіданням про людську долю. Як правило, житіє починається з урочистої передумови, поглядом на значущість святого в ділі спасіння. В передумові звичайно автор підкреслює свою негідність, багатогрішність, та закликає до допомоги Бога і святих. Вступної частині властиві численні цитати та паралелі зі Священних книг, потім розповідається про діяльність та становлення святого, починаючи з його раннього дитинства, та деколи ще до нього. Житіє святого, діяльність якого супроводжується чудесами і за його життя, і після його смерті, описуючи індивідуальну особистість, являє собою втілення вічного ідеалу. Як правило, чим більш талановитим був агіограф, тим значнішим був відступ його твору від церковного шаблону. «По объему излагаемого биографического материала, как правило, выделяют два типа жития: биографическое (биос) и мученическое (маририос)».⁹

Біос святого дає нам описання життя християнського подвижника від народження до смерті, а мартіріос — о його мученицької смерті.

Відзначається, що житія святих були дуже любимим серед візантійців читанням: «... излюбленным, самым широким, массовым чтивом всех византийцев, включая простой народ, наряду с Псалтирем, стала то, что мы

⁸ Там же.

⁹ Житие как жанр древнерусской литературы. Электронный ресурс.

ныне называем **агиография** — литература о жизни и смерти святых»¹⁰. Іноді з них створювали цілі збірники прекрасних історій та розповідей, корисних для душі. Подібні твори оповідали о житті, діяннях, стійкості та духовних подвигах отців та праведників, їх зневаги до хтивості та мирських благ. На їх мудрих висловлюваннях виховувався містичний духовний ідеал народу Ромейського царства. Саме такі агіографічні твори визначали норми та етичні установки суспільства, визначалися повчальні приклади християнського життя, закладалися сімейні цінності. Святих мучеників грецькі називали свідками, бо вони своїми стражданнями, які вони зазнали за свою віру в Господа, свідчили о своїх власних переконаннях. Слово “мученик” не досить вірно передає смисл грецького слова “мартіс” (μάρτυς) — “свідок”. Це слово є і в сучасному грецькому языку, та визначати воно може, наприклад, свідка в суді. Тому греки, коли вони говорять про мучеників, називають їх свідками Христовими. В українському слові “мученик” акцент зроблено саме на муки та їх перенесення, но головне, насправді, не в них самих, а в мотивації святого. Тобто, мученик — це є той, хто навіть перед обличчям смерті та загрозою катування готовий свідчити про Христа.

А.П. Рудаков вивчав агіографічні твори саме як історичні джерела, на його думку, найціннішим завданням візантинології є вивчення саме візантійської агіографії, яка, на його думку, є найбільш адекватним джерелом, що поєднує в собі біографічну та побутову частину. Він підкреслює, що свідомість важливості агіографічної літератури не є новою, вона поділялася завжди і поділяється зараз всіма візантологами, яким. З того чи іншого поводу приходилося вдаватися до її свідчень. «Подобно западноевропейским средневековым житиям, византийская агиография не раз выручала историка там, где отсутствовали показания других

¹⁰ Сорочан С.Б. Ромейское царство. Книга для чтения по истории Византии. В 3ч. Харьков: Майдан, 2019. Часть 2. С.89

источников».¹¹ Так саме, він відзначає, що агіографія відкриває для вивчення багато питань, серед яких можна виділити і мовні питання. Так, він описує, що в “Лавсаике” Палладія Єленопольского говориться про те, що прп. Антоній не знав грецької мови, та подвижник Кроній служив йому викладачем. А.П. Рудаков говорить про те, що агіографічний матеріал дуже важливий для розуміння етнографічного синкретизму на всьому просторі імперії, між окремими областями якої проходив активний культурний обмін. Він пише: «Агиография IV, V и VI вв. вскрывает чрезвычайно важный факт обширной сирийской диаспоры, которая уже была отмечена в исторической литературе».¹² Він каже, що про сирійську діаспору перш за все свідчить сирійське походження багатьох святих, що жили і подвизалися в різних містах імперії. Він свідчить про те, що Іоанн Златоуст, твори якого будуть вивчатися в даній роботі, теж походив з Сирії. Взагалі, усвідомлення важливості агіографічної літератури як історичного джерела не є новим, бо воно завжди виділялося та й виділяється зараз. А.П. Рудаков зазначає, що в наслідок вивчення ним агіографічної літератури в нього був намір видати другу частину свого дослідження про освіту, мораль та релігію Візантії, але не мав такої можливості через Першу світову війну та недостачу коштів. На думку Рудакова, саме агіографічні твори достойні вивчення, бо вони являються відображенням візантійського побуту, відтворюють та відроджують життя минулого саме таким, яким воно було, бо виступає адекватним джерелом, поєднуючи в собі біографічну та побутову частину. Таким джерелом, на його думку, не може виступати ні юридичні акти, ні історіографічні, ні законодавчі пам’ятки, ні красне письменство, переповнене штучною риторикою. Звернення к вивченню пам’ятників візантійської агіографії допомагає знаходити найцікавіші подробиці, які стосуються зовнішньої та внутрішньої політики Візантії. «Таким образом, мы видим, что

¹¹ Рудаков А.П. Очерки византийской культуры по данным греческой агиографии.— М., 1917. с. 13

¹² Рудаков А.П. Очерки византийской культуры по данным греческой агиографии.— М., 1917. с. 62

важность греческой агиографии, как источника для политической и церковной истории Византии, является общепризнанным и неоспоримым фактом».¹³ На думку дослідника, агіографічні твори є дуже важливими для вивчення історії Візантії — зовнішньої та внутрішньої, культури та побуту. А також мають колосальне значення для вивчення церковної історії. Прот.

А. Шмеман пише, що спроби швидко оглянути Візантію є нескінченно важкими. Він пише: «Византия никак не может считаться только прошлым, завершённой и изжитой главой церковной истории».¹⁴

На подоби тому, як католицтво становилося Середні Віка та епоху Контр-Реформації, так саме, а можливо, навіть ще в значно більшій мірі Православ'я набуло свого теперішнього вигляду та історичного канону саме в Візантії. З якого б боку ми би не торкалися церковного життя — проста довідка покаже нам, що свою істинну форму вона знайшла в візантійський період. Саме у Візантії завершується розвиток православного богослужіння, “Устав” надає йому закінченість і робить його системою, що майже не допускає його розвитку та змін, бо візантійські “типікони” та “евхології” майже не відрізняються від наших сучасних. У певному сенсі візантійський період має бути визнаний вирішальним в історії Православ'я, його ще по праву можна назвати епохою кристалізації церковного життя. Саме у Візантії склалося то зведення Отців, яке і по цей час складає основу православного богослов'я, наше канонічне передання і в обсязі і в тлумаченні закріплено візантійськими каноністами. Православна ікона пишеться по візантійському канону. Ікона є плодом оновлення мистецтва, вона є ознакою розкриття у церковній свідомості сенсу Боголюдства: повноти Божества, що мешкає у Христі тілесно. Цікаве порівняння ікони з життями святих приводить В.О. Ключевський. Він досліджував не візантійську агіографію, а агіографічні твори північно-східної Русі. Але його висновки та дослідження є

¹³ Рудаков А.П. Очерки византийской культуры по данным греческой агиографии.— М., 1917. с. 14

¹⁴ Шмеман А., прот. Исторический путь Православия. - М.: Паломник, 2007. С. 226

дуже цікавими для нас. «Житие не биография, а назидательный панегирик в рамках биографии, как и образ святого в житии не портрет, а икона».¹⁵

Житіє святого не є його біографією, у кожного агіографа свій стиль, свої літературні прийоми, своє сугубе завдання. Таким чином, житіє виступає цілою літературною спорудою. Спочатку агіограф приготував читача розлогою, урочистою передумовою, яка відображає погляд на вплив святих життів на людей. Агіограф нагадує нам, що праведники і по смерті живуть вічно, підготував читача до сприйняття тексту, сприяє повчальному розумінню зображуваного ним святого життя. Потім оповідається діяльність святого, призначеного ще з дитинства, а деколи і до народження, богообраною судиною благодаті Божої. Діяльність та життя святого супроводжується чудесами як при житті, так і після його смерті. Житіє закінчується похвальним словом святому, подякою Богові за дарування миру нового світильника, який освітив своїм життям шлях інших людей. Всі ці частини поєднуються між собою, утворюючи урочисте і богослужбове оповідання, яке часто читали в церкві напередодні пам'яті святого. Житіє перш за все звернене до того, хто молиться, воно більш ніж повчає, намагаючись перетворити душекорисний момент на молитовну схильність, воно визначає індивідуальну особистість, особисте життя, однак воно цінується не само по собі, як просто втіленню вічного ідеалу. Метою житія є те, щоб показати на окремому житті людини такою, як і ми, що все, що потребує від нас заповіді, є не тільки можливим та здійсненим, «но не раз и исполнялось, стало быть, обязательно для совести, ибо из всех требований добра для совести необязательно только невозможное.»¹⁶

Художній твір за своєю літературною формою, житіє дидактично обробляє свій предмет. Це — повчання в живих особах, а тому самі ці живі особи стають повчальними типами...

¹⁵ Ключевский В.О. Русская история : Полный курс лекций : В 3 томах / – Москва : АСТ ; Минск : Харвест, 2002. / Т. 2. – С. 30

¹⁶ Ключевский В.О. Русская история : Полный курс лекций : В 3 томах / – Москва : АСТ ; Минск : Харвест, 2002. / Т. 2. – С. 30

В.М. Лур'є систематизує агіографічні документи та виділяє декілька їх типів. Він пропонує виділяти агіографічну літературу по предмету шанування на три підрозділи. В перший входить література о святих, при чому мається на увазі і Ісус Христос, і Богоматір, і Ангели. Далі може йти більш детальна класифікація, бо свою власну специфіку мають житійні розповіді і о преподобних, і о мучениках, і о святих царях, а також об особах, які були згадані в Біблії. Літературу останнього роду ще називали “апокріфічною”. В другий входять оповідання про мощі та інші реліквії, серед них також міг бути Хрест або Хітон Господній. Третій підрозділ — про святилища, в ньому також могла йти річ про заснування різноманітних храмів.

Також дослідник розподіляє агіографічні тексти по сюжету на шість підрозділів. Перший — це саме і є житія, в тому числі мучеництва, короткі розповіді про життя преподобних, або їх короткі повчання, а також різні вихваляння святих (або в риторичній формі — панегірики, або у віршах).

Другий вміщує в собі чудеса, а тут маються на увазі не розповіді о чудесах, які присутні в самих житіях, а саме спеціальні збірки оповідань про чудеса, які були як при житті святого, так і після його смерті, які можуть вмішувати як одно-два чуда, так і десятки або сотні. З того приводу, що житія рідко проеціються на якусь видалену епоху, та вони являються самим любимим типом агіографічної літератури у істориків, вони містять пряме, навіть якщо і не дуже майстерне, зображення дійсності.

Третій підрозділ — це оповідання про мощі, ікони та інші реліквії. Враховуючи те, що мощі та реліквії живуть своїм власним життям, в них бувають свої збірники чудес, а також оповідується про їх набуття і перенесення, що теж являється окремим типом агіографічної літератури. Перенесення означає урочисте внесення святинь з одного міста в інше, а набуття — розповідь про виявлення святині, місцезнаходження якої було раніше невідомо, але стало відкрито Божим промислом. До цієї категорії ще відноситься середньовічний жанр паломництв.

До четвертого підрозділу відносяться ідеологічні тексти на освячення храмів, найчастіше за все тут використовувалися панегіріки, яку промовляли єпископи при цієї події.

До п'ятого входить, так зване, "різне", яке не увійшло в інші підрозділи. Сюди, на думку дослідника, можна віднести все інше, що не увійшло в попередні пункти. Дуже часто це буває написи, епіграфічні пам'ятники — це може бути як напис на надгробної плиті, так і віршований напис на стовпі стовпника, наприклад напис на стовпі Данніїла Стівника, створеним його духовним чадом.

До останнього підрозділу окремо Лур'є виділяє календарі, які більш прямо відносяться не до агіографічних, а до літургійних твореннях. Богослужбові тексти дослідник не виділяє до агіографічних творів, а самі ці твори він відрізняє від звичайних та мирських своїм співвідношенням з культом. «Агиография существует только там, где есть культ, и только в целях этого культа».¹⁷

Якщо говорити про саме церковну історіографію, то її можна назвати одним із найвизначніших досягнень християнської думки, початок якої поклав Євсевій Кесарійський на рубежі III- IV вв. Саме цей жанр притягував до себе увагу тому, він був новим феноменом у тодішній історіографії, причому таким, який міг народитися лише в лоні християнства та у певний момент його історії. Предмет, який церковні історики бралися вивчати був виключно християнським. Він пише: «Этот новый для античного мира институт предопределил возникновение церковно-исторического жанра и как субъект, поскольку именно церковь на определенном этапе своего развития ощутила и реализовала потребность в таком жанре...»¹⁸ В праці сказано про те, що церковно-історичний жанр знав довгий шлях свого розвитку, починаючи від IV до XX ст. Вивчення його характеру та походження дає нам важливу інформацію для розуміння процесу розвитку європейської та

¹⁷ Лур'є В. М. Введение в критическую агиографию. — СПб.: Аxioma, 2009. С.43

¹⁸ Кривушин И. В. Ранневизантийская церковная историография. — СПб.: Алетеия, 1998. С.3

мирової історіографії. Ранньовізантійська церковна історіографія початку IV-кінця VI в. являється початком розвитку європейської церковної історіографії та періодом інтенсивних концептуальних та жанрових пошуків. Ранньовізантійська церковна історіографія виробила нові християнські моделі інтерпретації історичних подій. Вона ввібрала в себе ранньохристиянські погляди на історію та стала тим історіографічним феноменом, що одночасно і розділив і поєднав античну та ранньохристиянську історичну думку з європейською середньовічною історіографією.

Ю.К. Колосовська відносить агіографічні твори до особливого жанру пізньоантичної літератури, та відмічає, що вони виникли у цілком визначений історичний період. В цей період докорінно змінилися соціальні та культурні відносини в римському суспільстві. Це, в свою чергу, привело до того, що у корені змінився світогляд людини та її суспільна психологія та саме тоді з'являється агіографічна література, яка стає відгуком суспільства на епоху гонінь на християн, особливо значимих на початку IV віку. Агіографічна література присвячена опису життя святого та його мученицької смерті. Агіографічні твори стали загальноприйнятими у суспільному та церковному житті через те, їх відмічала висока жертвна мораль людини. Святі знаходили істинний і вищий зміст свого життя та глибоко цінували його настільки, що не готові були його втрачати, та заради нього навіть йшли всупереч державі та її політиці, приймаючи на себе мученицький вінець. В основі агіографічних творів лежать історичні події, біля котрих розвиваються всі інші дії. Агіографія використовувала дані усної традиції та історичні джерела, в тому, що це було встановлено, є заслуга Іп. Делайє та його досліджень. В агіографічних творах присутні назви провінцій та міст, імена імператорів, при яких християни зазнавали тяжких гонінь. На думку Ю.К. Колосовської, ця інформація, а також те, що агіографія цінна тим, що містить безліч побутових деталей для характеристики

пізньоримського суспільства, дає нам привід для того, щоб використовувати агіографію як історичне джерело.

Загальною деталлю агіографічних оповідань можна вважати страти і катування християн, які вражають нас своєю жорстокістю, але вони були звичайним видовищем для римлян. Особливістю епохи Діоклетіана можна вважати жорстокість до християн, римський уряд засуджував їх до страти на хресті, мукам. Агіографічні твори носять у собі ідеї античних романів, в яких вихвалялася гідна поведінка людини, пошук справжньої духовної свободи людини. Агіографічної літературі близька тема вільного духу людини, якого не може принизити жодне фізичне насильство. Християнин, який опиняється перед особою імператора, добровільно обирає смерть, аніж безчестя. Християни також високо ставили філософське вчення Епіктету, згідно з яким підкреслювалася причетність кожної людини до Бога, вони прагнули високого духовного початку, яке дозволяло їм вмирати без страху і тремтіння перед імператором. Історичні та літературні рамки часу переслідування християн відображали через агіографічні твори реальне життя реальної людини, на відміну від античного роману. Ю.К. Колосовська зазначає, що культ античних богів і героїв трансформувався в культ святих мучеників з тією відмінністю, що героями культу цього разу стають не міфічні герої, а сучасники подій, прості смертні. Вона також зазначає, що дані твори висвітлюють релігійний і моральний бік життя людини, життя людей, які добровільно приймають на себе всі тягарі земного життя і, у разі особливого Промислу Божого, вінець мучеництва, яке вважалося найвищою нагородою християнина. Агіографічні твори несуть у собі печатку античності, проте античних богів, яких мученикам пропонувалося вшанувати як істинних, заперечувалися ними тому що в їх новому світогляді вони були хибними. Імператор Діоклетіан був одержимий бажанням будувати язичницькі храми, був зайнятий виготовленням язичницьких богів, що було несумісне і неприємне вченню християн.

В агіографії використовувалися такі компоненти, як добровільне мучеництво, осяяне світло, слізний дар, почуття безмежної любові до Бога та ближніх, яке просять у молитвах. Також в агіографічних творах християн звинувачують у використанні магії, що саме по собі веде нас до витоків античного світу. Звинувачення християн у магії загрожувало смертю і сприймалося як замах на життя імператора. Таким чином, саме це звинувачення стало останнім та рішучим кроком в долі мучеників із Панонії, працівники рудника вимагали від судді вигнання магів і нечестивців заради благополуччя та здоров'я імператора. Також наголошується на тому, що діалог є улюбленою античною формою твору. Підкреслюється те, що по молитві к Богу можуть відбуватися справжні дива: небесний грім обрушується на тих, хто причетний до страти мучеників і чинить зло, землетруси знищували язичницькі храми.

Агіографія прославляла велич християнського вчення, мала своїм авторитетом звернення до Біблії та, широко розповсюдившись по всій Візантії, стала улюбленим жанром візантійської та середньовічної літератури. Часто агіографи писали твори анонімно і для свого християнського братства, об'єднаного у громади. Найчастіше за все мовою агіографії була грецька або латинська. Це свідчило про те, що ця література виникла в лоні античної культури. Авторство дуже мало цінувалося, і твори відрізняло неодмінне бажання розчинитись у середовищі однодумності. Християни всі були рівні один до одного, та кожного з них міг очікувати мученицький кінець. Незважаючи на те, що агіографічна література була в сутності заборонена, вона вийшла за рамки християнських громад та здобула визнання в язичницькому середовищі.

Агіографічні твори здобули свій успіх не розраховуючи на нього у римському суспільстві; в них було зосереджено ідею духовної свободи, яка була близька і співзвучна до навчання стоїків, бо в неї зосереджувалася сама ідея про духовну свободу, відстоюючи яку люди добровільно йшли на смерть. Ідея стоїків стосовно того, що останню годину слід зустрічати гідно,

подібно до того, як її зустрічали мудреці, була близька і християнам, саме в неї була зосереджена велич мученицьких страждань. Агіографічну літературу відрізняли високі етичні норми, які саме і властиві літературі, створеної епохою гонінь. Ю. К. Колосовська пише стосовно неї: «Она имела огромное культурное и нравственное значение для римского общества и получила широкое признание в эпоху Средневековья».¹⁹

Т.В. Попова відмічає: «В Византии агиография зародилась как жанр, имеющий античные аналоги».²⁰ Вона пише про те, що цим творам були властиві такі риси, як зв'язок з творами народної творчості. Серед них були використання легенд, казкових мотивів, сказань. На думку Попової, особливо яскравим в ранній агіографії є прагнення до психологічних замальовок в дусі новел та її характеру. Про подальший шлях цього жанру вона вважає, що набулося його розчинення в мемуарних творах, побутової та військової повісті. Імітування деяких зразків античної біографії підтверджує факт схематичності рубрикації житій.

Одним із найвеличніших агіографів VI століття є Кирилл Скифопольський, який виріс у церковному середовищі. Його праці щодо збереження історичної пам'яті ченців Іудейської пустелі є найважливішою агіографічною пам'яткою, яка дає нам повну картину розвитку палестинського чернецтва. Кирилл зазначає, що такі ченці як Євфимій та Сава зробили внесок у благоденство всієї Церкви, а не тільки палестинського чернецтва. Кирилл залишився автором ранньовізантійської доби, який один з небагатьох авторів, як описують про нього дослідники, «который практически остался в стороне от классической античной традиции, с которой были хорошо знакомы почти все авторы этого периода».²¹

¹⁹ Колосовская Ю. К. Агиографические сочинения как исторический источник // Вестник древней истории. — 1992. — №4. — С. 229.

²⁰ Попова Т.В., Античная биография и византийская агиография, в Сб.: Античность и Византия/ Под ред. Л.А. Фрейберг, М., «Наука», 1975 г., с.222

²¹ Шелудченко, Ю.В. К вопросу о жизни и трудах Кирилла Скифопольского / Ю.В. Шелудченко // Империя ромеев во времени и пространстве: Центр и периферия. — М. ; Белгород : Эпицентр, 2016. С.170

Лавсаїк єпископа Єленопольського Паладія А.А. Войтенко вважає дуже важливим агіографічним твором: «... содержащий сведения о монашеском движении в Египте, Палестине, Малой Азии и Сирии, до сих пор остается ценнейшим источником наших знаний о раннем монашестве».²² Сам єпископ Паладій особисто відвідав Єгипет, зібрав унікальний матеріал о житті єгипетських подвижників. Сама назва походить від імені Лавса, оскільки вона уявляє собою послання до нього. Паладій відмічає, що серед більшості подвижників, яких він бачив чи чув про них, можна виділити шість родів, а саме коптів або єгиптян, олександрійців, ефіопів, лівійців, палестинців та понтіїців. Паладій надає нам відомості о духовних лідерах єгипетського чернецтва, які в першу чергу належали до перших поколінь подвижників. Із Лавсаїка ми також дізнаємося про те, що були випадки, коли монахами становилися розбійники та раби. А.П. Рудаков припускав, що в Візантії існували два типи сільських громад. А саме це були громади, які були залежними від великих землевласників та вільні самоврядні громади селян-власників.

Іполіт Делаїє пише: «...the first and principal thing in every problem of historical hagiography is to find solid evidence of cultus, properly so called».²³ Пошук саме таких доказів визначається низкою позитивних ознак, взятих разом. Для того, щоб внести ім'я до мартирологу, потрібна не лише особиста думка укладача, незаперечним доказом такого внесення є автентичне свідчення місцевої традиції. Надійні ознаки мучеників чи сповідників надають священного характеру пам'яті святих осіб, допомагають нам розпізнати традицію: «the manner of their burial, the veneration shown at their tomb or before their relics».²⁴ До цього переліку також можна віднести чудеса, які надають їм репутацію чудотворців, церкви та каплиці, присвячені на їхню

²² Войтенко А.А. Этнический и социальный состав египетского монашества по данным «Лавсаика». Византийский временник. Том 64 (89). 2005г. Москва. С.23.

²³ Delehayе H. The Legends of Saints: An Introduction to Hagiography / Transl. from french by Donald Altwater. — New York: Fordham UP, 1961; New York: Lang, 1998. — IX, p.214

²⁴ Там же.

честь, паломництва до їхніх святинь. Всі ці риси, по словам дослідників, варті того, щоб знов та знов повертатися до них та уважно їх розглядати під різними точками зору, все більш поглиблюючись в них та знаходячи ще нові відкриття.

Іполіт Делайє підкреслює той факт, що який неможливо ігнорувати — наукова агіографія за останні роки широко вирушила вперед. Дослідник також підкреслює вплив стародавніх релігій та міфології на християнську релігію. Таким чином, ми бачимо ряд звичаїв, які мають дуже стародавнє походження та прямо суперечать християнській вірі та її моралі. Багато з цих забобонів ми унаслідували від наших язичницьких предків, та Церква ніколи не припиняла з ними боротися.

Інший дослідник Гарі Магуліс теж стверджує важливість вивчення агіографічних джерел з погляду відновлення історичного середовища Візантії. В своїй роботі, яка стосується історії візантійської медицини, він пише: «In fact, were it not for the narratives of the hagiographers, little or nothing would be known about these areas».²⁵ Серед цих областей він відмічає соціальну та економічну діяльність Візантії, також підкреслює, що це такі області, про які: «...the history and the chronicle are silent, or at best, tenebrous».²⁶ Він також говорить про те, що навіть авторитетні історики описують такі події, як, наприклад, зцілення хворої людини через мощі святого, як історичне. Це є найважливішим для того, щоб зрозуміти розум та душу ромеїв. Гарі Магуліс пропонує прийняти чудеса як історичну правду тому, що саме так робили візантійські історики, літописці та агіографи. З агіографічних свідчень ми можемо зробити висновки щодо ролі Церкви в Візантії, статусу лікарів в візантійській спільноті, їх здібностей, а також про обмеження медичної науки того часу. Ця інформація являється дуже цінною з точки зору історичних досліджень, хоча й для агіографа звичайно ці риси

²⁵ Magoulias H. J. The Lives of the Saints as Sources of Data for the History of Byzantine Medicine in the Sixth and Seventh Centuries // Byzantinische Zeitschrift . — 1964. — Bd. 57. — P. 127

²⁶ Там же.

були звичайними та щоденними. Гарі Магуліс описує деяких преподобних, які самі були лікарями. Так, вони відправляли пацієнтів, які потребували хірургічного втручання до найздібніших хірургів, когось вони, навпроти, відмовляли від операцій. Ще можна побачити таку важливу рису, що лікарі ділилися на звичайних та придворних, з яких другі були елітними лікарями та мали більше досвіду і кваліфікації. Стосовно візантійської хірургії він відмічає, що візантійські хірурги робили операції дуже тонко та майстерно, але по причині відсутності анестетиків була велика небезпека зараження, тому пацієнти часто помирали під ножом. Взагалі, у Візантійській імперії лікарні часто були даровані християнським імператором, що входило в його офіційні обов'язки. В інших випадках лікарні будувалися та підтримувалися Церквою.

В іншій своїй роботі яка стосується візантійської торгівлі та ремесла, Гарі Магуліс дає нам свідчення того, що агіографічні джерела дають нам багату інформацію: архітектори та будівельники, художники та ковалі, теслярі і ткачі, солдати та кухарі — є ще далеко не повним переліком робочих спеціальностей тої пори.

Підкреслюється, що час правління Юстиніана був епохою дуже активної будівельної діяльності, тому архітектори та будівельники користувалися великим попитом. В роботі дуже ясно описується, де саме і як знаходилася робоча сила для будування нових монастирів. Агіографи вказують, що до святих приходили хворі, немічні, одержимі люди, та святий їх зцілював. В подяку за зцілення, «pilgrims offered their services to work in the quarry and on the monastery buildings».²⁷ Був безперервний потік паломників, і деякі люди не тільки брали на себе витрати по будівництву, але й навіть приносили з собою інструменти. Заготовляли вапно, яке було необхідне для приготування розчину та штукатурки, які використовувалися в будівництві. У життях також зустрічаються рідкісні згадки про виробництво цегли. В

²⁷ Magoulias H. J. Trades and Crafts in the VIth and VIIth Centuries as Viewed in the Lives of the Saints // Byzantinoslavica. — 1976. — T. 37. — Fasc. 1. — P. 11

житті святого Миколая є опис такого випадка, коли до святого звернулися із проханням допомогти зрубати кипарис, у якому був нечистий дух, бо ніхто з лісорубів не зміг цього зробити. У присутності трьохсот жителів села святий молився дві години біля дерева, після чого нечистий дух залишив його. Після цього сам святий знайшов у порівняно невеликому містечку п'ять лісорубів для того, щоб зрубати дерево. Така кількість лісорубів у маленькому місті показує, що торгівля деревом була важливою та затребуваною галуззю. Після цього деревину було доставлено в монастир для використання в будівельних цілях.

Згадується також і про скульпторів, іконописців, які розписували храми. Ковалі виготовляли вироби із заліза. Були також і робітники по склу, професійним захворюванням яких можна вважати травми очей та сліпоту. У роботі Магуліса також йдеться річ про двох церковних читців, які за сумісництвом підробляли взуттєвою справою. Працювали також і свічники, професія яких була дуже важливою для релігійного життя ромеїв. У пошані була також і професія кухаря, найкращі з котрих отримували не тільки гарну зарплату, а й рясні чайові від задоволених клієнтів. Найбідніші люди їли хліб, який виготовляли із кукурудзяного лущиння та висівок. Працювали також трунарі, перукарі, м'ясники.

Стосовно військових можна почерпнути, що під час правління Юстиніана II, воїни були поставлені наглядачами громадських робіт у Константинополі. Візантійські громадяни залучалися до громадських робіт, а загони армії, які за ними стежили, поводитися дуже жорстоко, що викликало крайню неприязнь до них з боку простого народу.

В іншій праці Гарі Магуліса, яка стосується даних по історії торгівлі ми теж можемо побачити, що життя святих і в даному випадку є особливо цінним джерелом додаткової інформації. Це допомагає нам створити більш повну картину соціальної та економічної історії Візантійської імперії. Таким чином з агіографічних джерел ми бачимо, що предмети розкоші: шовк та перли, ароматичні трави, — візантійські купці закупали в портах Червоного

моря. Едеса, наприклад, була таким місцем, куди надходили мазі з Індії, Єгипту. Також в Едесі скупали прянощі — це підтверджує житіє Іоанна Ефеського. Один вельможа з Епіфанії приніс сандалове дерево святому Симеону Столпнику, але святий не захотів його брати. Вельможа почав наполягати, але коли сандал був покладений на вугілля кадильниці, то почав смердіти. Так святий пояснив, що це сталося саме тому, що вчинки та життя цього вельможі були нечистими. Інший приклад показує нам як один процвітаючий константинопольський купець займався розробкою парфумів. Для цього він купував дорогоцінні мирра. Також цікава інформація з житія Іоанна Ефеського про те, як до появи шовкопрядів у Візантії, шовкові тканини були показником соціального становища, багатства та престижу. Кожна частина такого одягу коштувала більше, ніж фунт золота. Дуже високо цінувалися перлини, імпортовані зі Сходу. Ще одним предметом, що перевозився на кораблях Середземним морем, був мармур. Він користувався великим попитом, особливо для підлог і облицювання церковних будівель. Візантійські купці подорожували на північно-східні околиці імперії. Також на Британські острова, Північну Африку, Південну Аравію та Ефіопію. Зустрічається згадка про острів Хіос, який мав торгові стосунки з Константинополем: «Chios was another island in the Aegean which had commercial contacts with Constantinople».²⁸ В одному із житій згадувалося про Стефана, капітана корабля, що прямував до столиці для того, щоб доставити туди вантаж. Він кинув якір на берегах Хіоса. В іншому житії вказується, як до Константинополя прибув на купецькому кораблі купець з Хіоса. Багато років страждаючи від грижі, він сподівався отримати зцілення з рук святого Артемія. Зустрічаються навіть свідчення про торгові кампанії. Так, група палестинських торговців інвестує в будівництво двох суден, які були замовлені групою християнських купців. Іоанн Мосх розповідає також про торговця, кинутого в боргову в'язницю. Його корабель зазнав корабельної

²⁸ Magoulias H. J. The Lives of the Saints as Sources of Data for the History of Commerce in the Byzantine Empire in the VIth and VIIth Centuries // Kleronomia. — 1971. — Т. 3. — Р. 316

аварії, і все його майно і товари його клієнтів потонули. Його дружина не могла забезпечити його навіть невеликою кількістю хліба. Вона змушена була зайнятися проституцією, але один митник, дізнавшись про її горе, не зміг скористатися нею в біді і дав їй п'ять номізматів, необхідних для викупу чоловіка і віддати його борги.

Ось такі важливі факти стосовно суспільно-політичного життя, на думку Магуліса, ми можемо почерпнути з агіографічних джерел.

Агіографічні твори часто називають легендами. Іполіт Делайє підкреслює, що сама назва легенди була взята з агіографії. З самого початку їх читали в день свята святого. Він пише, що область легенди набула більш широкого значення з XIII століття, включаючи в себе і діяння мучеників, і біографії інших святих. Слідуючи стародавньому звичаю, Іполіт Делайє запропонував «conformant à l'antique usage, donner le nom de légende à tous les récits hagiographiques, même à ceux qui ont une valeur documentaire reconnue».²⁹ Таким чином, він пропонує віддати дань стародавньому звичаю та давати назву легенди всім агіографічним текстам, навіть тим з них, які мають загальновизнану документальну цінність. Проте агіографія пояснює сенс культу не мовою богослужіння або іконографії. Вона пояснює його своєю власною мовою, хоч і по своїй суті подібна до іконографії і богослужіння. Головною відмінністю агіографії від літопису є те, що вона завжди говорить мовою культу. Іполіт Делайє дав визначення поняття агіографічної легенди, у якому він констатував цей факт. Саме з цього моменту така наука, як критична агіографія, розпочала своє існування.

«The Age of Saints in Christendom followed immediately upon the Age of the Martyrs».³⁰ Переслідування з боку язичницької Римської держави з часів правління Нерона створили у віруючих героїчні ідеали витривалості та самопожертви. Саме ці ідеали знайшли літературне вираження в діяннях

²⁹ Delehaye H. Les legendes hagiographiques. 4-me ed. — Bruxelles: Soc. des Bollandistes, 1955. P.10

³⁰ Lieu S.N.C. The Holy Men and Th eir Biographers in Rarly Byzantium and Medieval China // Maistor. Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browing. — Canberra, 1984. — P.113

мучеників. Таким чином, саме ці мучення створили епоху святих християнського світу, довівши цим силу та незламність людського духу, який по природі створений Богом вільним. Думки С.Н.К. Лью підтверджує та більш детально розглядає Гі Бедуелл. Поширення християнства викликало негативне сприйняття у громадян, які в ті часи вважали імператорів богами. Наклепні чутки про християн поширювалися і формували громадську думку про те, що християни, перебуваючи у своїх постійних, нібито кривавих зборах, знаходяться у постійній готовності до заколоту. Християнські історіографи Лактанцій та Орозій налічували десять офіційних гонінь проти християн. Вперше це сталося при імператорі Нероні, саме про які писав Лью. Це було вперше, коли було висунуте офіційне звинувачення, по якому саме християни були винні за пожежу, яка майже повністю спустошила Рим. До цього ж часу відносяться мучеництва Петра і Павла. Доміціан у 94-95 роки спорудив гоніння і на християн, і на іудеїв. Від цього гоніння постраждали особи, що належать до імператорського роду, що дає нам розуміння того, що на той час християнство вже проникло у вищі верстви римського суспільства. Потім слідували гоніння при Марку Аврелії, а вже при імператорі Декії гоніння набули систематичного характеру. Потім наступник Декія Валеріан заборонив християнські богослужбові збори. Велика кількість мирян і єпископів зазнали ув'язнення і страждань за це порушення. Син Валеріана Галлієн скасував едикти батька проти християн, проявляючи себе більш прихильно по відношенню до них. Імператор Діоклетіан завдав християнам страшний удар, піддавшись впливу свого зятя Галерія. Він оприлюднив едикт у Никодимії, який викликав масові переслідування християн. Метою цього едикту стало знищення священних книг християнства та повне знищення Церков. Особливо жорстоко виявилася антихристиянська політика у східних землях імперії. Скасування діоклетіанових едиктів відбулося незадовго до смерті імператором Галерієм, зятем Діоклетіана. Стан справ змінився лише зі зверненням імператора до Церкви. Хоча сама імперія ще християнізувалася, але зміна світогляду імператора закінчило період гонінь.

Проте, християнізація народів протягом всієї історії Церкви супроводжувалася зіткненням із владою, насильством та смертю... «От эпохи гонений осталось множество замечательных свидетельств, запечатленных в Актах мучеников»³¹ Грецьке слово «**μάρτυρας**» в перекладі означає свідок, тобто для християн святі є в буквальному сенсі людьми, які засвідчили свою віру в Бога. Мученики відіграють значну роль в історії релігії, вони являються сповідниками своєї віри. Св. Ігнатій Антіохійський називав окови, якими він був пов'язаний перед смертю, духовними перлами. Смирнський єпископ Полікарп — царськими діадемами. Святі свідчать про правду, несуть чималий подвиг і, уподібнюючись при цьому до Христа, самі в свій час стають об'єктом поклоніння. І так мучеників називали тому, що вони своєю мужністю, своєю готовністю йти на тортури та смерть свідчили про істинність віри у Христа та своїх переконань. І таким чином вони були наслідувачами апостольського служіння з поширення Євангелія во Всесвіті. І мучеництво є найстрашнішою формою місіонерства. Найяскравішим свідченням про істину — це коли людина готова померти за неї. Та замість усіляких аргументів мученики пропонували свою кров на доказ тієї істини, в якій вони були переконані. Так це їхнє переконання передавалося язичникам, пробуджувало в них релігійне почуття. Причому як найвищим верствам, так і простолюдинам, багато з яких, знайомлячись з життям християн і бачачи їхню високу моральність, доброту і любов, увірували во Христа. Василій Великий щороку вшанував стародавній звичай святкувати дні мучеників. Він, запрошуючи також на подібні святкування своїх сопастирів, вірив, що честь, яку він віддає святим, є данина вшанування спільного Бога. Василій Великий вважав, що той, хто шанує святих, сам, захоплюючись їхніми подвигами, буде прагнути святості. Архімандрит Сильвестр писав про те, що «начиная с IV века, пастырями Церкви стало, сравнительно с прежним,

³¹ Бедуэлл Ги. История Церкви. М.: Христианская Россия, 1996, С. 33

больше развиваться и определяться и самое учение о почитании святых».³² Відповідно, це вчення стало визначатися і розвиватися «с более прямым и точным выяснением, как необходимости, так и высоко смысла и значения сего самого почитания».³³

У книзі про історію єгипетських ченців пишеться про те, що жанри християнської літератури, що з'явилися в IV столітті, стали для нас істинним свідченням про життя святих. Саме це століття можна охарактеризувати як час появи особливого жанру — патерика.

Н.Г. Головніна пише: «История монашества: его истоки, возникновение и распространение всегда привлекали внимание ученых».³⁴ Дослідниця вважає, що зачинателями чернечого життя були копти. Вони були корінними жителями Єгипту, а ось чернецтво із Єгипту вже «перешло в другие земли, принимая везде ту форму и колорит, которые в большей степени соответствовали нравам и обычаям местных христиан».³⁵

³² Малеванский Сильвестр, архимандрит, доктор богословия, ректор Киевской духовной академии. Опыт православного догматического богословия (с историческим изложением догматов) В 5 томах. Второе изд. — Киев : Тип. Корчак-Новицкого, / Т. 5. 1897. — С.139

³³ Там же.

³⁴ История египетских монахов. - Москва : Изд. Православного Свято-Тихон. богослов. института, 2001. С.86

³⁵ История египетских монахов. - Москва : Изд. Православного Свято-Тихон. богослов. института, 2001. С.86

Розділ 1, 2.

Аналіз джерел

В даній роботі буде аналізуватися надгробне слово Василю Великому свт. Григорія Богослова, яке являє собою видатну пам'ятку урочистого красномовства, воно належить до числа найкращих пам'яток візантійської агіографії. «Античный жанр надгробного слова стал таким образом, наряду с жизнеописаниями знаменитых мужей, одним из источников формирования житийного жанра».³⁶ Мова Григорія Богослова відрізняється від античних зразків переважанням конкретних деталей над загальними місцями та яскраво вираженим особистісним початком. Сюди ж, в той період епохи Вселенських соборів, коли життєвий опис святителя стає на перший план можна віднести два ранніх житія свт. Іоанна Золотоуста, одне з яких написано у формі діалогу із єпископом Єленопольским Палладієм, а друге — житіє-енкомій анонімного автору, сучасника Золотоуста, який скривався під ім'ям Мартірія Антіохійського, які теж ми будемо розглядати.

Е.Н. Нікуліна відмічає вибірковість, стосовно якої канонізувалися такі святі, як Василій Великий, Іоанн Златоуст, Григорій Богослов, Григорій Нисський. Візантійські агіографи, автори житій святих, акцентуючи увагу на тих чи інших рисах характеру архієреїв Церкви, тим самим давали певне уявлення про критерії оцінки особистості святителя та його діяльності в Церкві. Вона пише: «Таким образом, даже краткий обзор агиографических и литургических текстов дает нам представление о понимании Церковью содержания святительского подвига».³⁷

Молодший брат святителя Василя Великого, свт. Григорій, єпископ Нисський теж був видатним агіографом. Його перу належить «Житие преподобной Макрины», яке можна поділити на дві частини, в першій з якої

³⁶ Сорочан С. Б., (Швец) Владимир, архимандрит Введение в агиографию: учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. — Харьков: Майдан, 2018. — С.89

³⁷ Никулина Е.Н. /Агиология: курс лекций. - М.: Изд-во ПСТГУ, 2012. – С.442

викладається біографія святої, в якій дуже багато відомостей про сім'ю Макріни, або сам Григорій був її молодшим братом. А потім описується останнє побачення Макріни і Георгія, її смерть та поховання. Композиція цього житія не є зовсім звичайною, та його автор вирішив оформити його, як «как письмо, а не как речь или жизнеописание, — еще одно свидетельство гибкости ранневизантийских авторов в приспособлении существующих жанровых форм к новому содержанию».³⁸ У всіх цих житіях можна виділити деякі спільні риси, а саме чужу античному світу ідею життєвого шляху як путі к Богу. Смерть становиться лише можливістю з'єднання з Творцем. Таким чином, образ святого, його життєвий шлях, відображений у його житії, стає своєрідним світильником миру по словам Священної Біблії: «Так да светит свет ваш пред людьми, чтобы они видели ваши добрые дела и прославляли Отца вашего Небесного».³⁹

Серед житій, на яких хочеться загострити увагу, слід виділити житіє свт. Порфірія Газского, яке було написано Марком Дияконом. Воно являє собою літературну грецьку переробку сірійського тексту, епізоди із життя о перебуванні свт. Порфірія в Константинополі при імператорському дворі і в Газі під час язичницького заколоту деякими місцями нагадує пригодницький роман.

В роботі окремим розділом будуть розглянуті патерики, або короткі оповідання про батьків-пустельників. Ця форма житійної літератури, виникшая в IV-V вв. вже на християнському ґрунті, уникали риторичних прикрас, більшість з них можна відрізнити простотою мови та жвавістю викладу. Серед яких Сінайський патерик блаженного Іоанна Мосху, Палестинський патерик. Сінайський патерик містить у собі висловлювання, чудеса та подвиги преподобних отців Палестини, Єгипту та Сирії, які зібрав під час подорожі по скитах та монастирях чернець Іоанн Мосх, грецька мова

³⁸ Сорочан С. Б., (Швец) Владимир, архимандрит Введение в агиографию: учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. — Харьков: Майдан, 2018. — С.90

³⁹ Библия, или Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета. — К.: Свято-Успенская Киево-Печерская Лавра; Феникс, 2012г. С.1206

в його творах вже дуже схожа на розмовну, новелістичний, сюжетний елемент у його оповіданні виражений сильніше, ніж в більш ранніх творах того ж роду. Іоанн Мосх був візантійським духовним письменником, наприкінці VI століття він разом зі своїм учнем Софронієм, майбутнім патріархом Єрусалимським, здійснив велику подорож по монастирям Близького Сходу. Обійшовши майже всі знамениті палестинські та сирійські обителі, вони відвідали Єгипет, проникли на південь до славної Фіваїди та навіть віддаленого Оазісу, скрізь придивлючись до подвижницького життя і з любов'ю його вивчаючи. Зібрана інформація і вийшла в цю книгу — “Луг духовний”.

Серед патериків окремо виділимо Лавсаїк, як оповідання про єгипетських подвижників, життя яких описав в Vв. очевидець, єпископ Єлеонопольський Палладій для правителя Каппадокії Лавса. «Всем этим произведениям свойственно сочетание элементов агиографии, аскетического поучения и занимательного рассказа, что предопределило огромную популярность патериков во все последующие века существования Византии».⁴⁰

В даній роботі буде аналізовано твори Кирила Скіфопольського, одного з найкрупніших ранньовізантійських агіографів, його твори є дуже важливими джерелами з історії палестинського чернецтва Іудейської пустелі VI віку. Він сам був монахом та прийняв чернецтво з благословення Сави Освяченого.

В житіях святих, написаних знаменитим агіографом Кириллом Скіфопольським відображається поетична обстановка та аскетичні подвиги палестинських обителів, скитів та пустель, небезпеки чернечого життя в синайських скитах у безпосередньому суспільстві з дикими кочівниками пустелі. Через те, що сам він народився в Палестині

порадою матері, він відправився в Єрусалім, де він і подвізався у Великій Лаврі Сави Освяченого в Іудейській пустелі, де він і прибув до самої своєї кончини. Його праці, які ми взяли до вивчення будуть вказані тут. Першим агіографічним трудом Кирилла Скіфопольського було «Житие Евфимия Великого», потім було написано Житіє Сави Освяченого, воно було одним з перших житій, написаних рукою Кирилла Скіфопольського. Цей твір є найбільш великим із всіх житій, основою оповідання якого є усні свідчення ченців, очевидців подій, з якими безпосередньо спілкувався Сава. Також Кирилл використовував свої особисті власні спостереження та спогади, саме тому його можна вважати «аутентичним и весьма важным историческим источником по религиозной жизни в Палестине во 2-й пол. V – 1-й пол. VI вв».⁴¹ Окрім того, він написав багато житій подвижників благочестя православного Сходу, серед яких житіє преподобного Герасіма Іорданського, Кіріака Самітника, авви Феодосія Кіновіарха, святого Іоанна, єпископа та мовчальника Лаври авви Сави, які і будуть розглянуті в роботі. Прот. Володимир Швець у своїй праці «Агиография Кирилла Скифопольского» пише: «Анализируя выдающиеся работы Кирилла Скифопольского в области агиографии, удивляешься, как ему удавалось решать проблемы текстологии, выяснять достоверность того или иного события».⁴² Таким чином, його праці мають першорядне значення для вивчення історії палестинського чернецтва, бо він пише житія тих особистостей, з якими йому особисто довелося спілкуватися, або про тих, про кого

Перший розквіт грецької житійної літератури продовжується до середини VII в. Вже в VI віці цей жанр отримує канонізований вид. Завершує цей період творчість таких видатних письменників, як Іоанн Мосх, який написав відомий нам «Луг духовный», про який ми вже говорили вище в патериках, а також свт. Софроній I, патріарх Єрусалимський, який написав багато житій, серед яких варто відмітити «Житие прп. Марии Египетской».

Одним з найвеличніших представників візантійської агіографії та літератури в цілому можна вважати Леонтія, єпископа Неаполя Кипрського, який склав житія, серед яких «Житие преп. Симеона Юродивого». «Произведения Леонтия очень близко подходят к современным представлениям о художественной литературе: фактический материал у него всецело подчинен художественным задачам...»⁴³Цьому житію властива багатоплановість, яка дозволяє поступово проникати в більш глибокі рівні оповідання від фактографічного до богословсько-метафізичного. Леонтій використовує віртуозно речові характеристики персонажів та варіює стиль в залежності від змісту.

Заслуговує особливої уваги похвальне слово святителю і чудотворцю Миколаю, яке було написано святителем Андрієм Критським. Життя святителя заслуговує на окрему увагу не менш, ніж його праці. Святитель Андрій народився в благочестивій християнській сім'ї, та був нічим від народження, але потім в сім років був чудовим образом зцілен. В чотирнадцять років він поступає в мона

відмічаються великим красномовством. Він відомий нам як поет та автор Великого Канона, який ми читаємо в Великий піст.

Розділ 1, 3.

Методи дослідження

У дипломній роботі було використано **історико-порівняльний, ідеографічний та історико-біографічний** методи праці. Також був використаний метод контент-аналізу.

Історико-порівняльний метод є одним з основних методів дослідження в історичній науці та був розроблений для виявлення загальних рис та пошуку особливостей шляхом порівняння історичних об'єктів та явищ. Порівняння є методологічним принципом, шляхом пізнання сутності за допомогою їх порівняння а основі аналогії. В цілому цей метод допомагає охарактеризувати причинно-наслідкові закономірності та зрозуміти ті чи інші механізми, які визначають історичні процеси, які відбуваються. Він виявляє загальне та відмінне в явищах і процесах існуючих в різних просторово-часових координатах. Він допомагає встановити певні тенденції розвитку та розкрити суть історичного процесу, його відмінні риси, ознаки, закономірності та особливості. Використовується мною стосовно характеристик епох.

Ідеографічний метод передбачає максимально точний та об'єктивний опис фактів на основі свідчень джерел. Його ще називають описовим методом, він являється лиш однією з процедур мислення історика. Єдиним гідним для цієї мети є жива річ в складі літературного мовлення сучасної епохи історика, формує історичну свідомість суспільства. Використовується мною стосовно опису життій святих ранньовізантійської епохи.

використовується для опису індивідуальних характеристик історичних фактів. Використовується мною стосовно особистості святих.

Метод контент-аналізу — кількісно-якісний метод, запозичений із соціології. Допомагає здійснити збір інформації з проблеми. За допомогою цього аналізу можна виявити різні тенденції: соціальні, психологічні, антропологічні, тощо. Вони дозволяють зробити цілісну картину генези і принципів еволюції феномену, що розглядається.

Використовується мною стосовно змісту джерел.

Висновки до розділу 1:

Таким чином, ми можемо бачити непідробний інтерес дослідників до агіографічних джерел, становлення яких саме довелося на ранньовізантійський період. Візантологи зазначають, що агіографічні джерела дають можливість зробити історичну реконструкцію ранньої Візантії. На думку Гарі Магуліса, потрібно розуміти зцілення людей через святині та чудеса як історичну правду для того, щоб мати спробу зрозуміти душу та розуміння світу ромеїв, та саме так робили навіть авторитетні історики. Саме те, що ці джерела являються улюбленим типом розповіді про людську долю, на думку дослідників, дає можливість досліджувати культуру середньовіччя, індивідуальні особливості побуту, самотності ромеїв. Вивчення літературної спадщини Візантії має свою, особливу та індивідуальну наукову проблематику, є

Розділ 2.

Патерики

Лавсайк, або оповідання про життя святих і блаженних отців.

Преподобний Паладій Єленопольський.

Це історичне джерело охоплює час з 388 року від Різдва Христового та було написане за бажанням і дорученням знаменитого чоловіка на ім'я Лавса, який займав при імператорському візантійському дворі важливу посаду, саме в його честь це оповідання було назване на його честь Лавсайком. Це історичне джерело оповідає про численні великі подвиги святих подвижників.

Опис подорожі преподобного Паладія Єленопольського та розказані ним життя подвижників цікаві тим, що відкриваються факти важливі ще й з історичної точки зору. Отже, підемо за автором та відвідаємо разом з них великих ченців та подвижників.

Історичне джерело свідчить про те, що авва Дорофей, подвижник Фівейський, вдень збирав каміння у приморській пустелі і будував з них келії людям немічним, які самі не могли цього зробити. А щоб купити собі хліба, ночами вив мотузки з гілок фініка і плів з них кошики. Подвижник жив так, щоб уподібнюватися ангелам, які ніколи не сплять. Прагнення уподібнитися ангелам було дуже характерним для святих подвижників, які нас

виявляючи турботу про страждаючих і знаходячи тим собі скарби на небесах. Жінки пряли льон. У ході були дрібні монети грецького походження — овол.

Через три роки преподобний Паладій вирушив у гору Нітрійську, де мешкало до п'яти тисяч подвижників на краю пустелі, «которые ведут различный образ жизни — кто как может и хочет».⁴⁴ Там була всього одна велика церква, відкрита тільки в суботу та неділю, і богадельня поруч з нею для бажаючих пожити в неї. У церкві вісім пресвітерів. Жителі постійно були зайняті працею і молитвою, та ні в чому не знали потреби. Серед них були письменники, лікарі та аптекарі, вони самі шили одяг, працювали в саду, на винограднику, робили віно та пекли хліб, плели кошики. По вечорам вони молилися. Келії вони будували із глини та цегли. Основною їжею ченців був хліб. Ми знаходимо «сведения о духовных лидерах египетского монашества, принадлежавших, как правило, к первым поколениям подвижников»⁴⁵, таких як: Арсісій Великий, Путуваст, Агіон, Хроній, Сепаріон, Памво, Нафанаїл, Ісидор, Пісімії, Аделфій, Амоній та багатьох інших. Вони збирали навколо себе безліч учнів, таким чином монастирська братія неухильно збільшувала свою численність, з'являлися нові пустельницькі келії.

З цього можна

для того, щоб знайти усамітнення для молитви, а святий Ісайя, наприклад, збудувавши монастир, почав збирати туди всіх мандрівників, хворих, людей похилого віку, голодних, бідних. І всі отримували необхідне у стінах цього монастиря. Таким чином, у кожного був свій вільний вибір, яким подвижництвом йому займатися. З житія святих Макарія Єгипетського та Макарія Олександрійського ми дізнаємося про те, що люди зверталися до чарівників, щоб вирішити свої проблеми. Це ще та ще раз наголошує на широкому поширенні язичництва. Серед хвороб були дуже поширені проказа, а також рак та параліч. Кошики плели з гілок фінікового дерева. Інтерес представляє опис переправи ченців через Ніл на великому плоту. Разом з ними на пліт з пишнотою в'їхала оббита міддю колісниця з трибунами у супроводі кількох воїнів-охоронців та юнаків, прикрашених золотими поясами та намистами. Вуздечки на конях були позолочені. В пустелі водилися змії, гієни та череди буйволів, а біля боліт було багато комарів.

Єгиптяни пасли овець, робили вино, користувалися працею рабів. Колодязів з водою було небагато та знаходилися вони за декілька верст один від одного. По воду ходили з великими глиняними судинами, що підтверджує розвиток гончарної справи. Коли розливався Ніл, люди часто сварилися через воду, що зрошує землю. Були також суперечки через орну землю. Бувало навіть таке, що жителі одного села з кілками та кийками нападали на сусіднє село, щоб розорити його і тим самим довести свою правоту в суперечці. Бегемоти, леви та крокодили теж чинили напади на поселення. Одяг шили з овечої чи козячої шкіри хутром назовні. Відстань вимірювали стадіями, поприщами та верстами, довжину — ліктями. Зустрічаються міри ваги такі, як літр, конга, секстарій. У торгівлі використовували монети — златниці. Тут ми також знаходимо свідчення про те, що в пустелі жили розбійники та грабували мандрівників. Писали в ті часи на дощечках, з пальмового листя плели мотузки. У містах народ

відвідував видовища, кінські біга, проводили час у харчевнях, вдаючись обжерливості та пияцтві.

Цікавим є опис побуту Пахомієва монастиря, детально відображеного в житії авви Афонія. Це був цілий комплекс монастирів, що містили і жіночі, і чоловічі. У монастирях жили кравці, ковалі, теслярі, сукноваяльники, погоничі верблюдів, тут займалися ремеслом. Робота кипіла з ранку до вечора, а залишки від вирученого вживали на милостиню у в'язниці, а також на утримання жіночих монастирів. В Пахомієму монастирі чоловічий знаходиться на одному березі Нілу, а жіночий напроти нього на іншому березі. Одні ченці обробляють землю, інші плетуть кошики різного призначення та розміру, працюють також у шкіряні, на млині, в саду, готують трапезу. Розкладають по столах хліб, сир, різні овочі, оливки, сушені фрукти. Збираються на трапезу різний час відповідно до свого посту. Ніщо не обмежує вільну волю людини та ступінь її розвитку. Деякі приходять щодня до трапези, інші за два дні, а хтось ще рідше.

У житії Іоанна Лікопольського ми читаємо, що в той час на Сієну (Верхню Фіваду) напали ефіопи і піддали її руйнуванню. Але, в той же час, в «Лавсаїку» наведено житіє Моїсея ефіоплянина, який пройшов складний життєвий шлях спочатку від раба, потім розбійника і навіть потім отамана розбійників, але через глибоке покаяння та подвижницьке життя він став святим. Це свідчить про вплив Православ'я і на населення інших територій, що межують з Єгиптом.

За часів царювання Юліана в пустелі єгипетської жив чернець авва Аполос. Його єдиним вбранням були нижній легкий лляний одяг без рукава та невеликий плат на голові. Навколо нього жили ідолопоклонники. У капищі вони мали знаменитого дерев'яного ідола, якого вони носили по навколишніх селищах з великою урочистістю. Також в той час відзначалося свято на честь нільської води. За молитвами авви Аполоса хода завмерла разом з ідолом, і так вони стояли під палаючими променями сонця, поки святий не звільнив їх своєю молитвою. Ідола спалили, та багато хто увірував тоді в Бога, а деякі

навіть стали ченцями. Ось такий приклад боротьби з язичництвом ми можемо побачити у цьому історичному документі. У цьому ж житті є свідчення про те, що трапився голод у всій Фіваїді, та авва Аполос, уподібнюючись до Спасителя, годує людей хлібами, які не закінчувалися чотири місяці до нового врожаю.

Такий самий приклад ми знаходимо в Едесі. Коли там настав сильний голод, святий Єфрем, пожалівши селян, пішов до багатих громадян і попросив у них грошей для піклування про страждаючих. На ці пожертвування він збудував будинки з різними відділеннями і, поселивши туди хворих, голодних, вмираючих — дбав про них. Всіх, хто приходив до нього, він годував, забезпечував дах і допомагав цілий рік. Також вчинили і Северіан із дружиною, які відкрили свої житниці для всіх, хто мав нужду під час голоду, і чернець Елеймон, який проявляв милосердя до всіх страждаючих. І ще багато свідчень милосердя, співчуття та любові ми знаходимо ми в житіях святих подвижників, зібраних у «Лавсаїку».

Луг духовний. Лимонар або «Синайський патерик». Блаженний Іоанн Мосх.

Блаженний Іоанн Мосх 568-579 роки провів в обителі святого Іллі. Берега Йордану на ті часи були пустинні, там жили святі подвижники. У царювання Тиверія II (578-582 роки) Іоанн вирушає до Єгипту для служіння. Тут йому довелося боротися з монофізитською єрессю.

Потом наприкінці VI століття він вирушив до Палестини, де в обителі преподобного Феодосія познайомився зі своїм учнем святим Софронієм, майбутнім патріархом Єрусалимським, і вирушив з ним у паломництво по знаменитим обителям Сходу, щоб поговорити з досвідченими старцями. Вони подорожували Палестиною, в 603 році вирушили в аравійську пустелю, відвідали гору Сінай, обійшли пустелі Синайську, Фаран, Раїф. Близько 607 року прийшли в Олександрію, а також на гірські хребти Нільської долини, де зародилося чернецтво. Там селилися святі пустельники, учні Антонія

Великого. Завітали і до Нітрійської пустелі. Під час своєї подорожі вони записували те, що бачили. Тому ми можемо вважати цей документ свідченням очевидців, які стосуються кінця VI- початку VII віку.

Багато небезпек чекало мандрівників у цих пустелях. У цьому агіографічному джерелі йдеться про те, що на берегах Мертвого моря можна було зустріти сарацин, що мають войовничий характер. Можна було загинути від їхніх рук. Сарацинський ватажок Намес займався грабіжництвом, брав у полон людей, яких потім часто приводили до жерця для жертвопринесення. У 34 главі є свідчення того, що у Фіваїді, в Єгипті, розбійники викрадають людину і потім продають її як раба. У пустелях водилися леви, змії, які теж нападали на мандрівників. В 143 глава знаходиться згадка про зграю розбійників, яка нараховувала десь тридцять осіб, очолювану отаманом Давидом. Вони вбивали, грабували, робили багато зла. Отаман погрожував перебити всіх ченців і зруйнувати монастир, але потім покаявшись, Давид став великим подвижником. І такі випадки, коли покаєння торкалося душі людини та людина перетворювалася, були численні. Але все ж таки зграї розбійників представляли велику небезпеку, оскільки їх було багато. В 165 главі ми знову дізнаємося про таку зграю, що складається з християн, іудеїв і самарян, що діє на околицях Еммауса і була очолювана жорстоким, нелюдським отаманом на ім'я Кіріак. Вони грабували, гвалтували, вбивали, полонили беззахисних мандрівників. У лаврі Келлій був авва Маркелл (152 глава), який розповів про напад на його скит варварів. Скит був розорений, а сам подвижник був проданий в рабство до Пентаполя.

У 20-ій главі цього документа розповідається, що воїни Візантійської імперії боролися з мавританцями в Африці. Мавританці були озброєні списами, але водночас ми бачимо арабів і серед пустельників. Серед пустельників були також і воїни, імператорські охоронці, моряки та багато інших — люди різних соціальних станів і національностей, які стали ченцями. У 112 главі ми знаходимо свідчення про те, що африканські дикі

племена здійснили набіг на країну, зруйнували її, напали на святу обитель. Багатьох ченців вбили, багатьох полонили. Таким чином можна побачити, скільки небезпек загрожувало мирним жителям і святим пустельникам, які зазнавали нападів від сарацин, варварів, мавританців, зграй розбійників та просто диких звірів.

Тому населення концентрувалося в містах, які охоронялися воїнами та були захищені фортечною стіною. В 69 главі зустрічається опис того, як ночами військова варта охороняла стіни міста Олександрії від нападу варварів. Воїни стояли на фортечному мурі і спостерігали за тим, щоб вороги не пробралися під покровом ночі до міста. Така охорона міських стін була характерна і для інших міст Візантії. А 70-а глава розповідає якраз про варварську навалу на місцевість, що зазнала страшеного погрому.

Під захистом фортечних стін розвивалися ремесла: жінки займалися ткацтвом, рукоділлям; чоловіки плели кошики, стільці. Були серед них склярі, теслярі, будівельники, сріблороби, ювеліри, золотих справ майстри і багато інших. В 37-ій главі ми дізнаємося про недавній землетрус у Феополісі та про те, як працювали теслярі, будівельники, відновлюючи місто. Також є інформація про страшений землетрус, який зруйнував міста приморської Фінікії. За межами фортечних стін було розвинене землеробство, виноградарство, садівництво, тваринництво (розводили овець, свиней). А всередині міста при будинках почесних городян обов'язково були сади. Будувалися у містах корчми, громадські лазні, на майданах давали вистави комедіанти. Будувалися також храми.

Обителі влаштовувалися в пустелі далеко від міської метушні. Ми можемо почерпнути з цього агіографічного джерела багато відомостей про життя в цих обителях. У кількох главах йдеться про монастирський звичай бити в било, що свідчить про організацію та статут монастирського життя (ми знаємо, що такий сигнал використовувався для скликання братії на службу або на трапезу). В 85-ій главі є відомості про звичай, що існував в одному монастирі: у Великий Четвер роздавали всім бідним людям, що

прийшли до святої обителі, «по полмодия пшеницы, по пяти благословенных хлебов, по секстарию вина и по полсекстарию меда».⁴⁶ Зверніть увагу на римські міри ваги та обсягу (секстарій, модій), які нам тут зустрічаються. Зустрічаються також відомості про те, що братія обителі пила воду зі святого Іордану, та воду в обитель привозили віслюку, на якого нав'ювали спеціальний короб із чотирма глечиками. Це підтверджує розвиток гончарного ремесла у Візантії. У 97-ій главі є відомості про те, як авва Георгій будував храм на честь святого Киріака у Фалесаїді, а в 97-ій главі авва Авраамій будував свій, так званий «Візантійський монастир». Блаженний Євлогій теж будує храм та чудово прикрашає його. Це говорить нам про будівництво храмів і монастирів у Візантії в ті роки, збільшення їх кількості. Будувалися при монастирях і богадельні для жебраків, бездомних, хворих.

Були дуже поширені єретичні вчення та ідолопоклонство, та святі подвижники боролися з ними, рятуючи людей, які були схильні до цих єресей, доводячи їм хибність їх переконань. Іудеїв також наставляли на шлях істини, роз'яснюючи їм Священне Писання.

Медицина часто була безсильна перед невиліковними хворобами, і лікарі не в змозі були вилікувати хворих. Часто в таких випадках зцілення відбувалися за молитвами святих подвижників. Існували також патріарші лікарні, які були засновані церквою, щоб люди, які не мають грошей, могли отримувати медичну допомогу та притулок. Були поширені такі хвороби як проказа, параліч, розлад шлунка, рак, епідемія морової виразки, наприклад як у Кесарії, яка забирала безліч життів.

Бурхливий розвиток торгівлі вимагав розвитку транспорту. У 107-ій главі можна побачити, як купці перевозили свої товари, використовуючи для цього каравани верблюдів, віслюків і коней, які були нав'ючені різними товарами. Каравани, якими керували погоничи, вирушали в мандрівку

⁴⁶ Синайский патерик, или Луг духовный / [Блаженный Иоанн Мосх ; пер. с греч., примеч. М.И. Хитрова]. - Москва : Изд. Сретенского монастыря, 2008. – С.103

пустелею. У морських гаванях власники кораблів готові були надати свої послуги торговцям і мандрівникам. Займалися, звичайно ж, і рибальством.

Транспорт відповідав становищу в суспільстві. У 33-ій главі ми бачимо, що архієпископ здійснював подорож на ношах, відповідно до свого положення, а клірик їхав на коні. У 75-ій главі йдеться мова про купця, який відправляється до Константинополя по торговим справам. Він пішов у гавань, щоб сісти на корабель. Вдома залишилася дружина, дочка та раб. Заможні люди користувалися працею рабів, зустрічаються також відомості і про наложниць. У житіях святих згадується про грошову одиницю номісму, яка потім аж до XV століття часто зустрічалася і в країнах Європи, що говорить про розвиток торгівлі. У ході були також лепти (грецькі монети), фолери, міліарій (римські монети), динарій (римські монети).

В 71-ій главі інтерес викликає опис того, як каралося вбивство. У Фіваїдській області, в місті Арсіное впіймали вбивцю. Його катували за Олександрійськими законами та засудили (якщо засудили, то очевидно був суд над ним) до страти через відсікання голови. Страта повинна була відбутися на місці злочину. Цей випадок дозволяє нам припустити існування системи правосуддя. У наступній главі знову ми бачимо старого чоловіка та юнака, які були затримані за вбивство. Їх катують, та після багатьох тортур засуджують до смерті через повішення. Місце страти було розташоване за п'ять миль від міста. Засуджених привели туди у супроводі воїнів та натовпу глядачів. Августалій (намісник Єгипту) надіслав гінця із наказом повернути юнака назад. Це ще раз доводить, що імператорський суд був тоді найвищою судовою інстанцією. Воїни і народ, повернувшись з юнаком до міста, представили його на судилище, і він був звільнений Августалієм. Єпископ міг клірика, який провинився взяти під варту, це означає, що єпископ теж мав право призначати покарання.

В 150-ій главі папа Римський Агапіт ув'язнює обмовленого єпископа. У 186-ій главі купець, який зазнав корабельної аварії та втратив і свої, і чужі товари, та за це був взятий під варту, поки не віддасть боргу людям, які

зазнали збитків. Є свідчення того, що гроші давали у позику під відсотки вже у ці роки. З 186-ї глави ми дізнаємося про те, що на митниці збирали мито. У збирача мита за розтрату казенних грошей конфіскували все майно, а потім цар вирішив його за це ще й стратити.

Таким чином це агіографічне джерело, можливо мимоволі, але дало багато відомостей про побут, розвиток ремесл, торгівлі, транспорту. Про те, як поширювалася та міцніла православна віра, розвивалися монастирі. Про те, як розвивалася система правосуддя та багато інших відомостей.

Палестинський патерик.

Святитель Феофан Затворник з 1847 по 1853 рік жив у Єрусалимі. У Лаврі Сави Освяченого чималий час він провів у найбагатшій бібліотеці, вивчаючи традиції стародавнього подвижництва великих старців Сходу. Бачачи його інтерес, Савинський старець подарував йому дуже великий Патерик і дав послух перекласти його і надрукувати. На думку Преосвященного, те, що є в цьому перекладі, є плодом досвіду та знань савинських старців, які вели ці записи.

Передмова до послання Антіоха до Євстафія свідчить, що через жорстокі напади халдеїв святим подвижникам доводилося рятуватися втечею та змінювати місце проживання. Старці Лаври Сави Освяченого жили на самоті та нікуди не виходили зі святої обителі, деякі з них по п'ятдесят-шістдесят років не виходили за межі монастиря. На Лавру напали варвари їзмаїльтяни і розхитили всі священні судини. «Из отцов большая часть заранее удалилась, а более мужественные рабы Христовы остались в Лавре, не желая покинуть место».⁴⁷ Їх схопили і після довгих тортур та мук святих отців вбили, порубавши їх на частини. Більшість братії таки вижила, тому

⁴⁷ Палестинский патерик: рукописи обители святого Саввы Освященного, переведенные с греческого Феофаном Затворником. - Москва : Правило веры, 2009. с.50

що, дізнавшись заздалегідь про біду, встигла піти. Варвари шукали гроші, але не знайшовши нічого, вбили сорок чотири святих отця, які не захотіли покидати Савин монастир. Через короткий час знову пішли чутки про набіги варварів та сарацин, і ченці на два роки змушені були покинути Лавру Сави Освяченого. Потім святі отці повернулися до рідної обителі. Також у патериці є свідчення про напад на Святе місто персів. Імператорські воїни в ті часи носили мідні шоломи.

У патериці описано випадок, як інок, спокусившись, украв речі у старця. За злодійство його взяли під варту, але старець попросив за нього, та інок був відпущений на волю. Описується також випадок крадіжки на базарі, коли старець купував одяг та заплатив за нього златницю. Саме в той час, коли він ще відраховував монети, одяг вкрали. Ми бачимо, що хоча влада намагалася навести лад, але все одно грабіжництво було повсюдно сильно розвинене.

Висновки до розділу 2:

Виходячи з вивчення патериків можна зробити висновок, що в монастирях ранньовізантійського періоду знаходилися люди різних верств населення — від рабів до вільних, багатих та освічених людей. Монастирі того часу служили притулком для всіх нужденних та страждаючих. Опис монастирських буднів дає нам розуміння того, яким видом ремесла займалися ромеї. Розвивалася кравецька, теслярська, ковальська справа. Також патерики дають нам розуміння того, в якому стані була судова справа. Виходячи з того, що вже тоді судили злочинців, напрошується висновок, що вже існувала система правосуддя, та імператорський суд був вищою судовою інстанцією. Щодо впливу Церкви та її вчення на візантійське суспільство сам за себе говорить той факт, що єпископ мав великий авторитет, мав право власноруч призначати покарання злочинцям. Активно розвивалася торгівля, купці користувалися кораблями для перевезення вантажів, а також караванами верблюдів та кіньми. Стосовну стану медицини свідчить за себе безліч епідемій та хвороб, які лікарі не в змозі були вилікувати.

Розділ 3.

Персональні житія

*Житіє Іларіона Великого, написане блаженним Ієронімом
Стридонським.*

Преподобний Іларіон Великий народився у 291 році в палестинському поселенні Тавафа.

Із житія Іларіона Великого написаного блаженним Ієронімом Стридонським ми можемо почерпнути, що у Палестині, у селищі Фавафе, що знаходиться у п'яти милях від Гази народився Іларіон. У житії наголошується на тому, що його батьки були ідолослужителями, що дає нам відомості про те, що за часів святого в цих місцевостях поряд з християнством було сильно розвинене ідолослужіння. В іншому місці також описується, що люди зверталися за допомогою до жерців. Батьки Іларіона були багаті і відправили його до Олександрії для навчання. У ті часи Олександрія була центром культурного та наукового життя, де можна було здобути гарну освіту. Святий Іларіон, на відміну від своїх батьків, вірував у Христа, справді насолоджуючись лише церковними зборами. Хоча в житії вказується, що в Олександрії були популярні криваві видовища, арени, цирки та театри. Завдяки прагненню святого відвідати преподобного Антонія ми дізнаємося, що в ті часи в Палестині ще не було монастирів, і тому ченці жили в пустелях. Святий Іларіон став засновником та керівником чернецтва у Сирії. За прикладом святого Антонія він, після смерті своїх батьків, роздав свій маєток і вирушив у пустелю, яка в ті часи, за свідченням блаженного Ієроніма Стридонського, користувалася поганою славою тому, що там жило багато банд розбійників, так що не можна було жити на одному місці по причині розбоїв.

Виходячи з житія святого ми можемо зробити висновок, що на той час вирощували пшеницю, ячмінь, сочевицю, виноград, вирощували овочі на

городах. Землю копали граблями, кошики плели з очерету, виготовлявся глиняний посуд. Займалися скотарством, розводили овець і виводили їх пастися на пасовища. Також ми дізнаємося те, що міра виміру була римська: модій, секстарій, унція. Висоту виміряли в футах.

По першій людини, яка прийшла за допомогою к святому після того, як він провів на самоті двадцять два роки, можна зробити висновок, що в ті часи зневажалось безпліддя, бо жінка прийшла к Іларіону із проханням зцілити її від цього недуга, бо її зневажав за це чоловік та суспільство. Також, знов таки, по людям, які приходили к святому за допомогою, можна побачити, що в ті часи люди вмирали від лихоманки, яку лікарі не вміли лікувати, а сама медицина була платною.

Блаженний Ієронім Стридонський свідчить, що багато хто приходив за допомогою к Іларіону Великому, і святий зцілював їх, наставляв. Хтось з них, увірувавши, залишався жити в пустелі біля нього. «И так, по примеру его, начали возникать монастыри по всей Палестине, и все монахи наперерыв стекались к нему».⁴⁸ Спочатку ченці селилися у келіях, а згодом з'явилися монастирі. Так, під керівництвом святого, палестинська пустеля заселилася чернечами.

Будинки будувалися з каменю, який вирубувався з морського берега, очевидно на зразок ракушняка. Для пересування використовувалися колісниці, запряжені кіньми. Кораблі плавали на Кіпр та купці там купували мідь. Членів ради у містах називали декуріонами, як і в усіх містах, що знаходяться під владою Риму. Часто користувалися працею рабів.

У житті також згадується про бактрійського двогорбого верблюда, названого так по історичній області Бактрія, яких часто використовували як засіб перевезення вантажів. Єнус був напівварварським містом, святкування у храмі Венери збирали все населення міста, але святий приходив до них для проповіді. А для того, щоб відзначити, кого з ченців він має відвідати, святий

⁴⁸ Житие Преподобного отца нашего Иллариона Великого. / Пер. И. Помяловского. // Палестинский патерик. Выпуск четвертый. СПб, 1893. С.5

користувався зошитом. Через те, що цар Константій ссилав сповідників в посилення в Феват та Вавілон, ми бачимо, що цар спряв Аріанській єресі.

Також ми знаходимо згадки про те, що на місці смерті або поховання святого будували так звані мартиріуми. Виходячи з історичних свідчень, ми робимо висновок, що подібні мартиріуми були храмом або каплицею. Будували їх на важливіших місцях, які були пов'язані з Біблією, або над місцем смерті або заховання мученика. Таким чином, ранньохристиянські тексти також називали споруди на місцях, які були пов'язані зі Христовими стражданнями, а саме на Голгофі, за Хрестом, де Господь постраждав.

Коли помер святий Антоній, святий Іларіон вирушив до Єгипту, найнявши для подорожі верблюдів дромадерів. У Єгипті вже три роки була посуха та жителі, почувши про приїзд Іларіона, стали просити його молитви про дощ, як у приймача Антонія Великого. Святий Іларіон також зцілював людей, які були укушені отруйними зміями.

«Город Газа, по удалении Илариона из Палестины, когда вступил на престол Юлиан, разорил его монастырь и, по просьбе, обращенной к императору»⁴⁹ домігся указу імператора розшукати і вбити Іларіона та Ісихія. Через рік прибув до нього з Палестини його учень Адріан із звісткою про смерть Юліана. Престол зайняв імператор Християнин, небезпека минула і ченці просять святого повернутися до залишків свого монастиря. Але Іларіон відмовився і, найнявши верблюда, разом із учнем своїм вирушив у Лівію, місто Паретоній. Там він, сівши на корабель, вирушив до Сицилії. Там вони збирали та продавали дрова і цим заробляли собі на життя. Але й тут йому не вдалося приховатись, до нього знову потяглося безліч хворих, які прагнуть зцілення. Так минуло три роки. Ісихій, його учень, весь цей час шукав святого. Поголос привів його до Сицилії до старця, але святий хотів жити на самоті, щоб ніхто не знав про нього. Тому він поїхав до Епіудара, міста в Долматії. Після смерті Юліана стався сильний землетрус і мешканцям

⁴⁹ Житие Преподобного отца нашего Илариона Великого. / Пер. И.Помяловского. // Палестинский патерик. Выпуск четвертый. СПб, 1893. С.7

погрожував потоп. І знову по молитвам святого відбулося диво, про яке жителі Епідавру пам'ятають до цього дня: море зупинилося і повернулося до своїх берегів. А святий Іларіон вирушив на Кіпр. Під час плавання він захистив судно від піратів: по його молитвам кораблі з піратами поплили у зворотній бік. Коли святий прибув на Кіпр, він і тут не знайшов усамітнення. З усього острова до нього потяглися одержимі, просячи зцілення. Через два роки святий, знов шукаючи всім серцем усамітнення, хотів вирушити до Єгипту. Але його учні знайшли для нього відокремлене місце на острові, де він і провів останні роки життя. Після його смерті його учень Ісихій таємно перевіз його тіло в Палестину і поховав його в стародавньому монастирі, в Майомє.

Святитель Григорій Ніський.

Послання про життя преподобної Макріни.

Ця агіографічна довідка особливо цінна тим, що була написана сучасником преподобної Макріни, її рідним братом Григорієм Ніським, який її добре знав. Відомий візантист А.А. Васильєв називав Григорія Ніського одним із самих глибоких мислителів серед каппадокійців, який окрім життя преподобної Макріни написав багату кількість догматичних та морально-аскетичних творів. Це житіє, складне по жанру, включає в себе елементи похвального надгробного слова, класичної античної біографії та послання та було написане незабаром після кончини святої. Будучи основоположницею жіночого чернецтва, преподобна Макріна перемогла неміч ества, володіючи при цьому надзвичайною силою духа. Таким чином, житіє стало одним з ранніх зразків жанру нової літератури, що тільки почала зароджуватися в ті часи — чернецького житія.

Рік народження преподобної Макріни за цим документом встановити неможливо, але з життя Василя Великого, яке теж досліджується в цієї роботі, можна припустити, що йдеться про IV століття, оскільки і Василій

Великий теж її рідний брат. «В нашей семье почитаема была другая Макрина, бывшая матерью моего отца и прославившаяся исповеданием Христа в пору гонений».⁵⁰ Святий Григорій Богослов не раз дивувався святому сімейству, до якого належала преподобна: народилася від благочестивих батьків, п'ять братів були іноками, шість сестер вели добродіє життя, та дід з бабусею були сповідниками.

Преподобна Макріна отримала своє ім'я на честь своєї бабусі, яка прославилася сповіданням Христа, під час гонінь ховаючись у лісах. Це було у царювання римського імператора Максиміана, який створив останнє, але одно з самих жорстоких гонінь на християн. Дід святого Василя Великого та преподобної Макріни були позбавлені маєтку за свою віру за наказом імператора. Таким чином, вони змушені були сім років скитатися в густих лісах долини Понта, в яких Господь питав їх, подібно ізраїльському народу в пустелі, доки не прийшов на престол інший імператор. Так вони поселилися в Понті та знов прийняли можливість безперешкодно молитися Богові. Незабаром чоловік Макріни скінчався, і вона зайнялася вихованням сина Василя, спочатку навчив його кріпкої віри в Бога, а потім вже віддала його в найкращі училища по всіх галузях наук. Після закінчення навчання Василь, син Макріни здобув собі славу своїм красномовством у судових місцях та в училищах Понтійської області. Разом з цим, він став власником багатьох маєтків у Понті, Малій Вірменії та Каппадокії. Свята Макріна знайшла для свого сина благочестиву дружину Еммелію, батьки якої закінчили своє життя мученицькою смертю за Христа. Еммелія, залишившись в юних літах сиротою, вирішила своє життя присвятити Богові, проводячи своє життя в дівстві. Але, по безпритульності свого положення, а особливо з глибокої поваги до високого благочестя святої Макріни, погодилася прийняти пропозицію та віддала свою руку її розумному та благочестивому синові Василю. Плодом подружнього кохання Василя та

⁵⁰ Святитель Григорий Нисский. / Послание о жизни преподобной Макрины. Творения Святых Отцов и учителей Церкви. Аскетические сочинения и письма. – М.: Издательство Московской Патриархии, 2007. с.1

Еммелії стали чотири сина та шість дочок, з яких одна ще в дитинстві померла. Еммелія виховувала своїх дітей в святості і благочесті. Найстаршою з усіх дітей була саме свята Макріна, житіє якої і написав Григорій Ніський.

Виховувалася Макріна благочестивою матір'ю, яка знаходила для доньки те, що вона знаходила зрозумілим для неї із Священного Писання. Вона читала їй книгу премудрості Соломонової та Псалтир. Мати берегла доньку від непристойних мирських розваг, навчала її рукоділля, прядінню вовни. Таким чином, при подібному образу життя святе сімейство Василя та Еммелії стало для своїх дітей зразковим училищем благочестя.

Коли вона досягла шлюбного віку батьки захотіли віддати її заміж, але її наречений раптом помер, і Макріна вирішила залишитися безшлюбною. Вони жили з матір'ю, піклуючись один про одного. Батько на той час вже відійшов ко Господу. Так вона стала для своєї матері опорою, ділила з неї турботи та скорботи, не гребуючи ніякою роботою, пекла хліб.

Коли в матері всі діти вирости, вона поділила між ними майно і разом з Макріною влаштувала подобу монастиря у відокремленому місці, в пустелі, де всі мали рівні права та рівне майно. Монастир був розділений на дві половини: жіночу та чоловічу. Преподобна Макріна була в ньому настоятелькою. А на чоловічій його половині керував її молодший брат Петро. У благочестивих заняттях і молитвах вони проводили час, прагнучи свободи від людських пристрастей. Коли в країні стався голод, до притулку потягнулися натовпи страждаючих, і Макріна разом із братом Петром годували відвідувачів, та зерно у них не вичерпалося. Свята зцілювала хвороби, виганяла бісів, передбачала людям їх майбутнє. Вмирає її мати, а пізніше брат, Василь Великий. Слідом за ними захворіла і відійшла ко Господу і сама преподобна. Вона була похована у храмі святих мучеників, у гробниці батьків.

Таким чином, це житіє, зігріте щирим родинним почуттям, являється достовірним історичним документом, який ввібрав у себе звичаї та побут християн IV віку, який ще називають золотим віком християнської культури.

Літературність життя не завадила втіленню дорогоцінних відомостей про богослужіння та обряди золотого віку християнства. З життя святої ми можемо побачити, що на той час люди дуже набожні та благоговійно ставилися до Христових страждань і до святого граду Єрусалиму, часто багато хто з християн давав обітницю Богу відвідати ці святі місця в подяку за зцілення, вимолюючи щось у Бога, або просто виконуючи благочестиву християнську традицію. Дуже знаменна мета, заради якої святитель пише житіє своєї сестри. Звертаючись на початку життя до невідомої нам людини, він каже, що поспілкувавшись з ним, він ствердився у своєму бажанні написати житіє, оскільки історія благих справ і добрих людей приносить духовну користь читачам. Таким чином, ми бачимо, що мета написання житій — вихваляння чистого життя, наближеного до вищих чеснот, щоб не пішли безслідно ченці та чернечі, благочестиві мужі та жени, які по смиренномудрію своєму проводили своє тихе життя в безмовності та невідомості.

***Житіє Святого Василя Великого, архієпископа Кесарії
Кападокійської, та його пастирська діяльність. Архімандрит Аганім.***

Святий Василій Великий народився в Кесарії Кападокійської, наприкінці 330 р. у сім'ї благочестивих батьків, про яких вже йшла мова вище. Після святої Макріни у святих батьків Василя довго не було дітей, та вони щиро молили Бога о даруванні їм сина. Син народився по молитвам батьків, але відразу після народження захворів так, що лікарі вважали що він не має можливості жити. Батьки святого звернулися щирої молитвою до Бога, та дитина всупереч думці лікарів одужала.

Дитинство його пройшло в селі поблизу Неоксарії, головного міста Понтійської області, де був навчений благочестю та глибокій вірі в Бога своєю бабкою святою Макріною та батьками.

Потім, для подальшого навчання, він вирушив до Кесарії, яка вважалася столицею освіти і зібрала у своїх стінах багатьох вчених.

Найбільше він вивчав словесні науки, які навчають красномовству, риториці. Вивчав він також і філософію. В училищі він познайомився із Григорієм Богословом, дружба з яким пов'язала їх на все життя.

Подальша освіта проходила у Константинополі, де він змушений був навчатися у вчителів-язичників. Це дозволяє зробити висновок, що язичництво було ще дуже поширене в цей час у Константинополі, столиці Візантії. Але святий Василій, збираючи скарби людської мудрості та старанно вивчаючи науки, все ж таки зумів зберегти християнську віру, якої ще в дитинстві навчили його батьки.

Потім в 352 році він для подальшого навчання вирушає до Афін. І знову ми бачимо, що там було багато ідолських капищ. І вчені люди Афін ревно захищали помилковість язичницьких вірувань. Але безперечно в цей час Афіни були центром науки та освіти, залучали до себе безліч молодих та допитливих умів, які бажали навчатися. Тут доля знов зводить його з Григорієм Богословом, де їхня дружба зміцнилась. Вони вивчали філософію, геометрію, астрономію, науку про відношення чисел, медицину, правила граматики, мову, історію, оволоділи законами створення віршів.

У 27 років Василій закінчив свою освіту та у 365 році повернувся на Батьківщину. Жителі Кесарії просили його обійняти посаду адвоката та отримали його згоду. Також він став вчителем красномовства. Але незабаром він залишив науку та зайнявся вивченням Євангелія на самоті.

Прийнявши Святе Хрещення, він вирушив у подорож, бажаючи відвідати великих подвижників, які жили в Єгипті, Палестині, Месопотамії та Келесирії. «Тогда было самое цветущее состояние иночества в Египте. Хотя Антоний Великий и отошел уже ко Господу, но пустыни Египетские наполнены были тысячами учеников его».⁵¹ Так, у пустелях Єгипту жило багато учнів Антонія Великого. Подвижники, які мали духовні обдарування: «Поплий Великий, два Макария — Египетский и Александрийский,

⁵¹ Архим. Агапит. Жизнь святого Василия Великого, архиепископа Кесарии Каппадокийской, и его пастырская деятельность. / [Соч.] Орш. Покров. и Богоявл. монастырей настоятель, архим. Агапита. - Санкт-Петербург : тип. 2-го Отд. Собственной е. и. в. канцелярии, 1873. С.43

Пафнутий, Пиор, Исидор пресвитер Скитский и др.». ⁵² У Келесирії подвижники крім внутрішньої боротьби ще вели боротьбу із залишками язичництва. У Месопотамії подвижники постійно змінювали місце перебування в пустелі, приймаючи в їжу одні трави, намагаючись безперервно пам'ятати про те, що всі ми мандрівники на землі та наш справжній знаходиться на небесах. Так Василій подорожував цілий рік, слухаючи настанови святих чоловіків та насолоджуючись їхніми подвигами.

Повернувшись додому в Понт, оу відокремленому місці на березі річки він влаштував монастир, в якому зібрав пустельників, що живуть у Понтійській і Каппадокійській областях. Управління монастирем він взяв на себе. Незабаром поширилася слава про високе подвижництво та мудрі поради Василя, і в монастир потяглися люди за молитвою та порадою, а багато хто з них залишався жити в монастирі. Святий навчав і наставляв людей, та багато монастирів його стараннями було створено у різних місцях Понтійської області. Святий Василій Великий написав правила для чернців — так звані подвижницькі статuti.

З життя святого можна побачити, що Східна та Кесарійська Церква дуже страждала від нападу аріан та напіваріан, які привернули на свій бік імператора Констанція та обманом займали єпископські престולי, розтліваючи паству. «Для прекращения споров и для утверждения единомыслия в вере, Констанций в 359 году положил составить вселенский собор» ⁵³, але аріанські єпископи переконали імператора розділити цей собор на два. Східні єпископи зібралися в Селевкії Ісаврійській, а західні — в Ріміні в Італії. Більшість православних єпископів, що зібралися в Ріміні, ствердило триматися Символу Віри, який був прийнятий на Нікейському соборі. У Селевкії же напроти, мало православних були присутніми, та аріани наполягли на своєму, та імператор підтримав їх. Нечестя перемогло над

⁵² Архим. Агапит. Жизнь святого Василия Великого, архиепископа Кесарии Каппадокийской, и его пастырская деятельность. / [Соч.] Орш. Покров. и Богоявл. монастырей настоятель, архим. Агапита. - Санкт-Петербург : тип. 2-го Отд. Собственной е. и. в. канцелярии, 1873. С.43

⁵³ Там же, С.100

істиною, і всі надіслані від Селевкійського собору православні єпископи були скинуті, а від всіх інших Констанцій зажадав прийняти символ, затверджений аріанами, та зовсім трохи залишилося єпископів, які не покорилися. І потім Василій Великий та Григорій Богослов багато праць поклали згодом, щоб це виправити. Святим Василієм Великим у цей час було написано послання до понтійських ченців, повчання про суд Божий, повчання про віру.

У листопаді 361 року вмирає імператор Констанцій і престол займає Юліан, який відразу зрікається православної віри, оголошує себе ворогом християнства. Він робить все для встановлення ідолопоклонства та приведення в запустіння християнських храмів. Особливу ненависть він відчував до Кесарії через те, що вони за часів розквіту християнства зруйнували храм богині щастя. Палаючи гнівом, він зібрав військо і рушив до міста, щоб підкорити твердих у вірі жителів Кесарії і скинути обраного, архієпископа, який прийняв хіротонію. Але кесарійська паства на чолі з єпископами виявили мужність і тверду рішучість захищати свої права на обрання архієпископа. Василій Великий та Григорій Богослов також, перебуваючи в Кесарії, були серед захисників Православ'я. Знаючи їх по Афінах, Юліан вирішив до часу відступити від міста і, закінчивши похід проти персів, повернутися до виконання своїх планів, але не судилося його планам здійснитися. 27 червня 363 року стріла перського воїна перервала його нечестиве життя.

На престол зійшов імператор Іовініан, і для православної Церкви настав час спокою. Імператор намагався робити все для зцілення ран, нанесених їй двома вищезгаданими імператорами, все задля урочистості православної Церкви, її перемогою над єретиками. Але після року правління він помер, не встигнувши привести у виконання своїх благих починань.

А святий Василій Великий у цей час написав п'ять книг, мешкаючи в монастирі, в Понтійській пустелі, невпинно борючись тепер уже з єрессю аріанця Євномія. Наставляв та повчав він не тільки паству, а й єпископів, будучи відомим богословом. Знаючи його як сильного захисника

Православ'я, який виявив глибоке знання слова Божого, у 364 році архієпископ Кесарійський Євсевій, потребуючи помічника, зводить Василя в чин пресвітера, щоб він міг свої знання використати для зміцнення православної віри. Але заздрість архієпископа призвела до того, що Василій Великий був змушений повернутися до свого монастиря в Понті.

29 березня 364 року на імператорський престол вступив Валент, і аріани знову отримали в його особі свого покровителя. Валент «многих уже православных епископов изгнал и сослал в заточение, а церкви их предоставил в управление арианским епископам».⁵⁴ І знову почалася боротьба архіпастирів Церкви з аріанами, які, користуючись нагодою, посилено намагалися ствердити свої єретичні вчення насильно. Вони за допомогою збройних сил відбирали у православних храми, виганяючи православних пастирів та посилаючи їх у в'язниці. Лише одна тільки Кесарійська Церква залишилася правовірною. Тому Валент у липні 365 року зробив похід, який мав на меті підпорядкувати Кесарійську Церкву влади аріан, знаючи, що Василя Великого немає в місті, а Кесарійська Церква поділилася між Василієм Великим та архієпископом Кесарійським Євсевієм. Григорій Богослов, після довгих розмов та умовлянь, все ж таки переконав архієпископа примиритися, після чого Василій Великий повернувся до Кесарії. Тут він знову почав проповідувати, пояснювати Писання та наставляти, зробивши марними всі зусилля Валента. Василій Великий написав Літургію, скоротивши стародавній чин через співчуття до людської немочі, яку служать донині. Також він склав ранкові та вечірні богослужіння, багато молитов, які дійшли до наших днів.

Із життя слідує, що право суду в ті часи було надано єпископам. Їхні рішення приймалися нарівні з царськими. Світська влада тільки виконувала їх рішення. Єпископи іноді поділяли право суду з довіреними особами з кліру. І Василій Великий теж часто ніс ці єпископські обов'язки.

⁵⁴ Архим. Агапит. Жизнь святого Василия Великого, архиепископа Кесарии Каппадокийской, и его пастырская деятельность. / [Соч.] Орш. Покров. и Богоявл. монастырей настоятель, архим. Агапита. - Санкт-Петербург : тип. 2-го Отд. Собственной е. и. в. канцелярии, 1873. С.127

Люди сплачували податки до скарбниці, і навіть священнослужителі були обкладені податками, та лише деякі з них були звільнені від них за віком. З метою обліку оподаткованих вівся перепис. Також дослідження цього історичного джерела вказують нам на те, що вже в той час вулиці Кесарії освітлювалися вночі.

Імператор Валент вороже ставився і до православних, і до піваріан, тому піваріане прагнули поєднатися з православними. Святий Василій Великий поспішав скористуватися цим. Він намагався підтримати єдність єпископів, листуючись з багатьма з них, щоб спільно протидіяти єретикам.

У червні 370 року помирає Євсевій, архієпископ Кесарійський, і на його місце було обрано святителя Василя Великого. І з новою силою архієпископ Кесарійський Василій почав боротися з єрессю, нести людям світ Божественного вчення, роз'яснювати Писання, допомагати страждаючим та хворим. Спеціально для них була влаштована богадельня, в якій знайшли притулок бідняки, які не мають житла, прокажені та страждаючи іншими хворобами. «К устройству такого приюта особенно располагали его пораженные проказою, от общения с которыми отказывались не только чужие, но и самые близкие родные».⁵⁵ Ця будівля була розташована в передмісті Кесарії, а поряд з ним розташовувалась чудова церква, приміщення для архієпископа, а також приміщення для тимчасового перебування цивільних начальників. Були відкриті лікарні у різних місцях Кесарійської єпархії під керівництвом хорєпископів, а також дім, який приймав мандрівників. У лікарні були відділення для різних хворих, приміщення для лікарів. Для забезпечення мешканців одягом, їжею та багатьом іншим необхідним, були створені різні майстерні та ремісничі заклади. Будівель було так багато, що цей комплекс виглядав як окреме місто. Ті, хто володіли великим багатством, слухаючи повчання святих

⁵⁵ Архим. Агапит. Жизнь святого Василия Великого, архиепископа Кесарии Каппадокийской, и его пастырская деятельность. / [Соч.] Орш. Покров. и Богоявл. монастырей настоятель, архим. Агапита. - Санкт-Петербург : тип. 2-го Отд. Собственной е. и. в. канцелярии, 1873. С. 316

єпископів, вносили свої пожертвування на утримання комплексу. Чоловіки були військовозобов'язаними, але це не стосувалося церковних служителів.

Святий Василій Великий продемонстрував величезну безстрашність, міцність духу, захищаючи чистоту віри, борючись із ворогами Церкви, поклав безліч праць для утвердження Православ'я. Життя його перервалося на 51 році життя, 1 січня 379 року.

Надгробне слово Василю, архієпископу Кесарії Каппадокійській. Григорій Богослов.

З цього агіографічного джерела можна отримати відомості про жорстоке гоніння Максиміана. Максиміан, «являсь после многих незадолго бывших гонителей, сделал, что все они кажутся перед ними человеколюбивыми».⁵⁶ Святі подвижники сповідували віру і часто за неї страждали. Такими були й батьки отця Василія Великого, які понад сім років блукали лісами. За їхніми святими молитвами Господь посилав їм їжу. Олені самі приходили до них і добровільно ставали здобиччю.

Також ми дізнаємося, що в Кесарії були добре розвинені науки, і це виділяло її з інших міст, залучаючи бажаючих здобути освіту молодих людей. Серед них опинилися і Василій Великий та Григорій Богослов. Продовжили вони свою освіту в Константинополі, а потім в Афінах. Описуючи столицю греків, Григорій Богослов згадує любителів видовищ, які спостерігають змагання на кінських ристалищах. Частими були і збіги народу на всілякі свята та бенкети. Також він стверджує, що в Афінах були громадські лазні. Серед учнів були вірмени. Що стосується віри, то греки на той час у своїй більшості були ідолопоклонниками.

⁵⁶ Слово надгробное Василию, архиепископу Кесарии Каппадокийской. Творения: в 2 томах / свт. Григорий Богослов, архиеп. Константинопольский. - Москва : Сибирская благовозвонница, 2007. (Полное собрание творений святых отцов церкви и церковных писателей в русском переводе; ...) / Т. 1: Слова. - 2007. С.664

Інтерес викликає опис того, як в той час навчали мореплавному ремеслу. Спочатку новачка садили за весла, потім його піднімали на корму, де він виконував різні доручення. Після численних плавань та спостережень за вітрами моряк допускався до годівлі і, тільки пройшовши весь цикл навчання, він міг керувати кораблем. Також і воїн ставав спочатку начальником загону, а вже потім — воєначальником.

Дізнаємося ми про гоніння від аріан, яке відбулося в Кесарії при імператорі Валенті. Єретики, користуючись заступництвом імператора, забрали частину православних церков. На інші з них робили набіги та мали намір їх відібрати. Василій Великий та Григорій Богослов чимало сил поклали для збереження Православ'я в Каппадокії та абсолютно безстрашної та безкомпромісної боротьби з аріанською єрессю. Коли був сильний голод, Василій Великий силою слова переконав багатих відкрити свої комори, щоб нагодувати незаможних. Він сам почав роздавати їжу голодуючим.

Псевдо-Мартірій Антіохійський. Житіє во святих отця нашого, архієпископа Константинопольского, Іоанна Златоуста.

Святитель Іоанн Златоуст був родом із багатого знатного роду, мав добру освіту. В агіографічному джерелі є інформація про життя в місті: «И страсть к ипподромам, и всякий вид пагубного и непристойного зрелища ныне — в великом изобилии».⁵⁷ Люди любили видовища, шумні зборища, але святого не цікавили ці розваги. Іоанн також, як і всі знатні і багаті юнаки того часу, здобув освіту у поетів, філософів, риторів. Але він усвідомив, що така освіта вчить лише гарно говорити і не приносить необхідного для душі, та він обирає для себе чернечий шлях життя. Святий усамітнися в печері на

⁵⁷ Псевдо-Мартирій Антиохийский. Житие во святых отца нашего, архиепископа Константинопольского, Иоанна Златоуста. Древние жития святителя Иоанна Златоуста. Тексты и комментарий / [общ. ред. А.И. Сидорова ; пер., вступ. ст., коммент.: А.С. Балаховская]. - Москва : «Паломник», Православный Свято-Тихоновский гуманитарный ун-т, 2007. С.119

два роки, де вивчав Святе Писання і молився, після чого святий Іоанн приймає святе Хрещення, а незабаром стає дияконом.

Під час чотиридесятниці страх смерті охопив ромеїв через землетруси, які відбувалися, посуху та інших погроз, що сталися. Люди стали шукати порятунку в молитвах до Бога і просили архієрея, щоб він дав їм наставника, тому що на таку кількість людей, які приходили в храм, не вистачало пресвітерів. І тоді Іоанна Златоуста присвячують у пресвітери. В Антіохії ще були сильні аномейські настрої, покровителем яких був попередній імператор Валент. З приходом до влади імператора Феодосія ця єресь, як і аріанство, стала вже поступово втрачати свою силу ще й тому, що святий Іоанн дуже багато проповідував на цю тему. Його проповіді дедалі більше коливали єретиків, та багато хто з них переходив у православну віру. Жителі Антіохії у своїй більшості його працями стали християнами, вони осміювали еллінів та іудеїв, відкидали всякий вид єресей, та антиохійці настільки зміцніли в вірі, що могли відстояти свою віру, переконуючи схильних до єресі.

У 397 році Іоанн Златоуст, одягнувшись у пурпур і увінчавшись вінцем, став єпископом Константинопольським. Величезне шумне місто, в якому була зосереджена імператорська влада, великі загони солдатів, списоносців, щитоносців, торговців, які привозять звідусіль на кораблях різні товари, багато золота і срібла, що розточується безцільно — ось що з'явилося перед поглядом святого. За ці багатства, владу та близькість до імператора велася боротьба серед знаті Константинополя, які не гребували жодними засобами, щоб досягти бажаного. Замислювалося багато доносів та наклепів для того, щоб багатого зробити бідним, вигнати з міста або навіть віддати в руки катів. Місто гостро потребувало проповідника. Заздрість не минула і священнослужителів. На священний сан претендувало багато єпископів, які хотіли отримати цей сан за гроші. І ще вони боялися, що їхнє становище похитнеться.

Одним із таких єпископів був Феофіл Олександрійський. Він хотів бачити на константинопольському престолі свого ставленика Ісідора Странноприїмця, який напав із озброєним загоном на ченців Нїтрійської гори і, пограбував монастир, вигнав звідти ченців, звинувативши їх в єресі. За словами В.В. Болотова, «он хотел иметь на константинопольской кафедре людей преданных себе, и таким образом ослабить возрастающее влияние константинопольского епископа».⁵⁸ Феофіл зібрав єпископів Олександрійської Церкви, на яких мав величезний вплив, і на кораблі відправив їх до Віфінії. Потім пішов до єпископів центральних міст і разом із ними зустрів в Віфінії корабель із олександрійськими єпископами. погодилися з його наміром і три сірійських єпископа: Акакій Верійський, Северіан та Антіох. Зібравши всіх єпископів в одному місці, сам Феофіл вирушив до Константинополя, щоб знайти незадоволених Іоанном Златоустом людей серед багатих городян та заручитися підтримкою Августин Євдоксії.

Святитель Іоанн у цей час, ні про що не підозрюючи, невтомно захищав бідних і вдів, «помогал остальным епископам в трудах, облегчая деньгами бедность одних, заботясь о церквах в деревнях и городах, если встречались нуждающиеся»⁵⁹, боровся з єресями. Він зібрав подвижників і відправляв їх, озброївши імператорським указом, знищувати язичницькі храми та капища, посилав подвижників так само і до варварів — поширювати християнську віру. Іоанн Златоуст багато проповідував, викривав сріблолобство, пияцтво, блуд, пристрасть до іподрому, до театру, — чим і розлютив знать Константинополя та Августу.

Підготувавши громадську думку, Феофіл ініціював збори так званого Собору у Дуба проти Іоанна Златоуста, на якому були пред'явлені

⁵⁸ Болотов В.В., проф. /Лекции по истории древней церкви / Посмертное изд. под ред. [и с предисл.] проф. А. Бриллиантова. В 4 томах. 1907-Санкт-Петербург: тип. М. Меркушева. / Т. 4. 1918. С.183

⁵⁹ Псевдо- Мартирий Антиохийский. Житие во святых отца нашего, архиепископа Константинопольского, Иоанна Златоуста. Древние жития святителя Иоанна Златоуста. Тексты и комментарий / [общ. ред. А.И. Сидорова ; пер., вступ. ст., коммент.: А.С. Балаховская]. - Москва : «Паломник», Православный Свято-Тихоновский гуманитарный ун-т, 2007. С.131

підготовлені проти нього наклепницькі звинувачення. Собор ухвалив скинути і вигнати святителя. Начальник війська, прибувши разом із солдатами, оголосив Іоанну Златоусту про рішення собору. Святого звинувачували, наприклад, в тому, що він незаконно скинув шість єпископів в Ефесі, винних у симонії; що він їв на самоті, вдаючись до обжерливості та пияцтва. Також його звинувачували у тому, що він продав та роздарував коштовності, що належали церкві. Були там навіть звинувачення у чаклунстві. Всі ці та багато інших звинувачень були брехливими. Феофіл щедро розплачувався з тими, хто поставив свої підписи, підтверджуючи істинність звинувачень проти Іоанна Златоуста.

Псевдо-Мартирій розповідає про те, що в той час святий Іоанн був поглинений турботою про жителів Віфінії, «охваченных так называемой священной болезнью: это попечение о болезни такого рода, как я думаю, [происходит] потому, что она превосходит всякое человеческое несчастье и страдание».⁶⁰ Це унікальне свідчення автора життя святого Іоанна, яке більше не повторюється в жодному джерелі про святого. Йдеться про тяжке становище хворих на проказу. Ця важка хвороба посилювалася тим, що викликала страх заразитися та огиду у здорових. Прокажені вивергалися з будинків, міст, позбавлялися даху над головою і навіть родинних зв'язків. Святитель Іоанн, бажаючи хоч якось полегшити їхні страждання, вирішив збудувати їм будинок, щоб хоча б забезпечити прокажених дахом над головою, забезпечити їх утримання та зібрати їх у такому місці, звідки би їх не гнали. Зібравши пожертвування, святий купив землю на березі річки подалі від міста та розпочав будівництво лікарні. Але власники найближчих маєтків, боячись того, що річкова вода може рознести заразу, стали обурюватися і перешкоджати будівництву. І, не встигнувши перекрити

⁶⁰ Псевдо-Мартирій Антиохийський. Житие во святых отца нашего, архиепископа Константинопольского, Иоанна Златоуста. Древние жития святителя Иоанна Златоуста. Тексты и комментарий / [общ. ред. А.И. Сидорова ; пер., вступ. ст., коммент.: А.С. Балаховская]. - Москва : «Паломник», Православный Свято-Тихоновский гуманитарный ун-т, 2007. С.148

будівлю дахом, святий був за наказом імператриці був повернутий до Константинополя.

Народ у місті був обурений подіями, почалися хвилювання і за указом імператора Іоанн Златоуст був поспішно повернутий на престол. Феофіл утік із Константинополя, побоюючись народного гніву. «Тогда весь город стал похож на розовый куст, закрывающий землю листьями и ветвями, показывая высоко над стволом желаннейшую из роз, прекрасную цветом»⁶¹, — так описує Псевдо- Мартирій тріумф безлічі жителів Константинополя, що вийшли з ліхтарями в руках зустрічати свого єпископа. Зібрали Собор єпископів, щоб виправдати святого, але два єпископи Леонтій і Амоній, спираючись на знання законів, переконали всіх, що таке рішення має ухвалюватися тими, хто перебуває при владі. Імператриця була серед ворогів святого та заражена аріанською єрессю, тому, незважаючи на опір народу та вірних єпископів, позбавила священного сану Іоанна Златоуста і вислала його у віддалене місто Вірменії. Автор цього агіографічного джерела так описує місце заслання святого, місто Кукуз: «Подвергающийся опасности и из-за отдаленности местоположения, и из-за соседства с разбойниками, и из-за уединенности и голода, и бесчисленного количества зол».⁶² Кукуз важко було назвати містом. Всі учні і послідовники святого стали зазнавати жорстоких переслідувань і гонінь. Собор Святої Софії постраждав від пожежі. Святитель Іоанн жорстоко страждав, бачачи, як народ, який зберіг православну віру, б'ють, кидають у в'язниці, страчують. Імператриця була покарана за своє злодіяння страшною хворобою та болісною смертю.

Іоанн Златоуст так і спочив у засланні, але його смерть не поклала кінець народної любові до нього.

⁶¹ Псевдо- Мартирий Антиохийский. Житие во святых отца нашего, архиепископа Константинопольского, Иоанна Златоуста. Древние жития святителя Иоанна Златоуста. Тексты и комментарий / [общ. ред. А.И. Сидорова ; пер., вступ. ст., коммент.: А.С. Балаховская]. - Москва : «Паломник», Православный Свято-Тихоновский гуманитарный ун-т, 2007. С.156

⁶² Там же, с. 171

*Діалог Паладія, єпископа Єленопольського, з Феодором, римським
дияконом, оповідаючий про життя блаженного Іоанна, єпископа
Константинопольського, Златоуста.*

Єпископ Паладій починає свою промову з того, що розповідає диякону Феодору про добровільний шлях чистоти і дівства, про обраний і особливий хрест священства, на який деякі, своєсільно та незаконно намагаючись зійти, загинули. Коли діалог продовжується, нам стає відомим те, що єпископ прийшов зі Сходу і бачить Рим вперше, а також що він із собору Іоанна, єпископа Константинопольського. Дане агіографічне джерело розповідає нам про несправедливе гоніння, зведене проти святого Іоанна Златоуста. Диякон просить єпископа розповісти йому істинно про події, які призвели до вигнання святителя. А диякон же, в свою чергу, розповідає нам про те, що йому відомо про це. Святого Іоанна засудили без його особистої присутності. Засудили його тридцять шість єпископів, з яких двадцять дев'ять були з Єгипту, а решта з інших місць. Судовий розгляд вимагав припинення спілкування з Іоанном. Через деякий час прибув священник Феотекн з Константинополя, принісши з собою листа понад двадцяти п'яти єпископів, в яких повідомлялося, що святого Іоанна військові вигнали з міста і відправили на заслання в Кукуз, спалили церкву. В цьому агіографічному джерелі ми також дізнаємося «о насилии и тирании, которые выдержала их церковь, когда их епископ с помощью военных был изгнан и отправлен в ссылку из-за заговора».⁶³ Допомогти святому не було можливості через власних людей, які сприяли цим злим справам. Потім прийшла людина на ім'я Патерн, яка назвала себе пресвітером Константинопольської Церкви, принісши листи від деяких єпископів, які стверджували, що святитель Іоанн спалив церкву. Тут наводяться ще більш разючі факти: та людина, у чиєму будинку приймають

⁶³ Диалог Палладия, епископа Еленопольского, с Феодором, римским диаконом, повествующий о житии блаженного Иоанна, епископа Константинопольского, Златоуста. Древние жития святителя Иоанна Златоуста. Тексты и комментарий / [общ. ред. А.И. Сидорова ; пер., вступ. ст., коммент.: А.С. Балаховская]. - Москва : «Паломник», Православный Свято-Тихоновский гуманитарный ун-т, 2007. С.9

єпископа чи клірика, який має спілкування з Іоанном, — будинок тих людей повинен бути конфіскований. Однак Римська Церква, священики Карії та Антіохії висловили свій намір далі продовжувати спілкування із святим Іоанном Златоустом. Єпископів, які підтримували святителя Іоанна, заточували у фортеці, насильно забирали листи, адресовані імператору, вимагали замовчувати суд над Іоанном і увійти в спілкування з людьми, які захопили церковний престол. Після відмови це виконувати, їх садили на найбільш зіпсовані кораблі і виганяли, обіцяючи смерть капітану корабля за смерть єпископів, що пливли на ньому. За словами єпископа Паладія, смута була затіяна Акакієм, Северіаном, Феофілом та Антіохом. Також у смуті брали участь п'ять дияконів та два священики з числа найгірших. З імператорського двору дві-три людини, які допомогли військовою допомогою Феофілу, і навіть три вдови, які мали несправедливо нажите багатство.

Далі йде розповідь про життя святителя Іоанна. Розповідається про антиохійське походження з благородної сім'ї. Маючи проникливий розум, він, не зважаючи на свою літературну освіту, не захотів працювати в канцелярії і вирушив у гори до сирійського старця, жив поруч з ним і прагнув наслідувати його подвиг. Однак, захворівши, він повертається до Антіохійської Церкви, де його посвячує в пресвітера єпископ Флавіан. Після смерті Нектарія, єпископа Константинопольської Церкви святитель Іоанн займає його місце на святительській кафедрі, та з самого початку Феофіл був проти святителя та намагався протидіяти йому. Святитель проповідує істину, викриває несправедливість, закликає до безсрібницького життя. Усі витрати, які йдуть на єпископський дім, він перенаправляє в богадільню, яку сам будує та на чолі якої ставить двох благочестивих пресвітерів. Він збирає чесних неодружених працівників, лікарів, кухарів для обслуговування хворих та безпритульних людей у богадільні. Після цього він звертається до вдів, щоб вони або постили, або виходили вдруге заміж. Звертається до народу, щоб чоловіки перебували ночами у молитвах. Усім цим він викликав в інших

пастирях заздрість. Згодом Феофіл, підбурюючи ще інших пастирів, спорудив на святителя наклеп, після чого святителя було несправедливо вигнано і засуджено.

Житіє святого отця нашого Спиридона, єпископа міста Триміфунт, складене Феодором, єпископом Пафським. (VII ст.)

Отже, єпископ Феодор починає свою розповідь з цитати з Євангелія від Іоанна. Називаючи святителя Спиридона сином небесного Єрусалима за духовною батьківщиною, він називає його кіпріотом за земною. Святитель Спиридон жадав усамітнення і нестягання і він, наслідуючи життя патріарха Іакова, став пастирем овець. Святитель Спиридон одружився, від дружини у нього були діти. Однак поживши з нею небагато, він продовжував йти в дедалі більше відокремлені місця, шукаючи спокою, і пас овець. Святитель прагнув безпристрасності, смиряючись перед злими людьми так само, як і перед добрими, надаючи їм їжу та дах. Він покійно приймав мандрівників, сам особисто омиваючи їм зі шляху ноги. Будучи всім люб'язний, він безперервно молився Богові, досягнув спокою та серцевої чистоти. Безперервно він працював вдень і вночі для того, щоб мати можливість допомогти людям, які цього потребують. Проводячи таким чином своє життя в подвигах, святий досяг того, що Господь сподобив його дару зцілювати хвороби, виганяти нечистих духів. Поступово про святого дізналися всі жителі Кіпрського острова.

Далі єпископ Феодор повідомляє про те, що святий Спиридон став першим пастирем та єпископом Триміфунтським за часів першого християнського імператора — Костянтина Великого. За Божим промислом, святитель «во времена Константина Великого, верного, благочестивого и христоролюбивого первого христианского императора справедливо удостоился

первым получить от него бразды святой Церкви Тримифунтской»⁶⁴. Єпископ Феодор, закликаючи читачів святого житія здійснювати справи віри без сумніву, засвідчив перед Богом вірність та правдивість своєї розповіді. Далі слідує опис того, як після обрання святителя Спиридона єпископом почалася посуха, після якої в Кіпрській країні був голод. Тоді святитель молився Богові о даруванні дощу, та після його молитви почалась злива. Вона надто довго не припинялася, та святий знов почав просити Бога о припиненні дощу, і він припинився.

Під час голоду хліботорговці почали користуватися бідною людей і вимагати за хліб багато грошей. Один такий чоловік у якого була дружина з голодними дітьми прийшов у своїй потребі до святителя Спиридона, скаржачись на те, що багатий не дав йому і шматка хліба. Святий же, наповнившись пророчим даром, пророкував чоловікові, що завтра його дім наповниться стравами, а багатий, який не захотів дати тобі милостиню, ще буде просити, щоб ти взяв у нього їжу. Чоловік подумав, що святий просто втішає його. Він прийшов додому. Вночі почалася сильна злива і обрушилася на зерносховище, яке тоді називалося хорейоном, що означало житниця. В ті часи там зберігалися боби, хліб та ячмінь. Житниця багатого була переповнена. Таким чином, той багач наступного дня боявся стати бідняком, їздячи містом і благаючи всіх допомогти йому. Житниця впала, а зерно, злак і пшениця валялися на землі, і всі бідні та голодні набрали собі їжі вдосталь. Багач, побачивши того бідняка, безсоромно сказав йому, що він тепер може взяти без відсотків що-небудь. Після цього випадку той багатий все одно нічого не зрозумів і не покався, так і залишаючись у своєму безумстві та срібллюбстві. Коли інший бідняк прийшов і попросив його допомогти йому і дати трошки зерна для їжі та на посів, обіцяючи після отримання врожаю сторицею повернути багатому — той відмовив йому, вимагаючи оплати і застави. І тоді бідняк пішов до святого Спиридона. Святий, вислухавши і

⁶⁴ Святитель Спиридон Тримифунтский, Кипрский Чудотворец. Агиографические источники IV-X столетий / Пер. с древнегреч., предисл. и комм. А.Ю. Виноградова; науч. ред. ДА. Поспелова. - Святая гора Афон : Пустынь Новая Фиваида Афонского Русского Пантелеимонова монастыря, Москва, 2008. С.34

підбадьоривши бідняка, наступного дня приніс йому дорогу золоту прикрасу. Багач, тільки побачивши бідняка, якого вчора гнав, з золотою прикрасою, вийшов до нього, назвав його своїм другом і дозволив взяти собі зерна. Бідняк взяв зерно, засіяв ниву. Земля бідняка, молитвами святого, принесла великий врожай, і бідняк продав надлишки зерна і повернув гроші із відсотками багатому, забрав золоту прикрасу і з подякою повернув її назад святому Спиридону. Далі вказується, що святий мав маленький город із овочами для підтримки його сил. Коли бідняк приніс прикрасу, святий, приблизившись до свого городу, при бідняку повернув прикрасу в її початковий вид — в змію, подякувавши Творця.

В іншому диві описується, як святий врятував одного свого несправедливо засудженого на смерть друга, який перебував у в'язниці. Святий Спиридон вирушив із Тримінфуту до ігемона Костянтиана. Дорогою йому зустрілася річка, яку неможливо було перейти через повноводдя. Святий молився Богові про спасіння друга, о можливості продовжити путь. Тоді відразу рух вод у річці зупинився, і святий із супутниками перейшов по сухому дні на іншу сторону. Після цього свідки цієї події поспішили вперед святого до ігемону. Той же, дізнавшись про чудо, злякався та відпустив друга Спиридона.

В описі одного з чудес святого можна зустріти згадку про те, що за часів імператора Костянтина був Нікейський собор. Святитель Спиридон, повертаючись із собору, дізнався, що його дочка померла. Якась жінка, плачучи, розповіла Спиридону, що віддала золоту прикрасу на зберігання його дочці. Святий же, не знайшовши її ніде вдома, спитав у своєї померлої дочки на її могилі про те, куди вона сховала прикрасу. Вона відповіла йому, після чого він сказав їй покоїтися з миром до загального воскресіння. Підтверджує це також Сократ Схоластик, знайшовши це чудо записане у Церковній історії. Також розповідається про участь святого Спиридона на Нікейському соборі, де він викрив єресь Арія. Філософ підтримував єресь Арія, та єпископи не могли нічого сказати у відповідь. Тоді святитель,

будучи недосвідченим у науках, силою слова благодаті переконав філософі і привів його до віри.

Також у даному агіографічному джерелі можна знайти свідчення того, що в ті часи в Єрусалимі носили на шиї невеликі глечики на шиї, які мали вид скортидія. У них наливалася олія, освячена Чесним і Животворчим Хрестом. Вони могли бути не лише глиняні, а й олов'яні, срібні та навіть золоті. Також є згадки про тіаре — перський головний убір у формі зрізаного конуса. Також ми зустрічаємо опис подорожі святителя Спиридона до Киринії, Кіпрського міста. Проходячи через місто Кіферію, святий йшов через гору Пентадактилон, що буквально означає в перекладі п'ять пальців. Це була ціла мережа важкопрохідних гір уздовж берега Кіпру, що служила в середні віки притулком для народів. По вулицях старовинних міст ми зустрічаємо колекторії, тобто лавки мінял. Пізніше можна зустріти опис того, як тільки святитель Спиридон зміг силою своєї молитви повалити одного ідола, зведеного в капищі силою магічного чаклунства, якого не змогли скинути інші єпископи. Також підкреслюється землетрус і антиаріанський собор, що стався в 320 році в Олександрії.

Житіє преподобного отця нашого Сави Освяченого. Кирилл Скіфопольський.

Житіє Сави Освяченого — це дуже важлива пам'ятка візантійської агіографії. Написано воно було візантійським агіографом Кириллом Скіфопольським у VI столітті на основі усних спогадів учнів та сподвижників святого, які були свідками тих подій, а також на основі своїх особистих вражень та спогадів. Агіограф по крихтах збирав достовірні відомості у різних місцях Палестини. Це робить агіографічне джерело важливим історичним документом про життя Палестини другої половини V-першої половини VI ст.

Народився Сава в 439 році у селищі Муталаскі Каппадокійської області. Батьки його Іоанн та Софія були християнами благородного

походження. Коли Саві було п'ять років, його батька відправили до Александрії по військовій службі, а хлопчик, ще три роки проживши з родичами, був відправлений до монастиря Флавіани, що знаходиться за двадцять стадій від селища. Ми бачимо, що як одиницю виміру відстані використовуються стадії. Живучи в обителі, святий працював у монастирському саду, де росли яблуні. Працював в пекарні, де випікали для братії хліб.

На вісімнадцятому році життя Сава приходить до Єрусалиму. Протягом року він мешкає у монастирі авви Пассаріона. Але він «почти от всех слышал о великом Евфимии, который подвизался тогда в пустыне, лежащей к востоку от святого града».⁶⁵ Почувши про святого Євфимія, що подвизався в пустелі, Сава став проситися до нього в Лавру, але старець сказав, що юнак ще дуже молодий і благословив його піти в монастир до авви Феоктиста. Під його керівництвом Сава проводив час у праці та молитві. Він рубав у пустелі зв'язки лозин для кошиків, носив воду та дрова, був доглядачем за лошаками та виконував багато інших обов'язків, намагаючись всім догодити.

Коли святому виповнилося тридцять років він, випросивши благословення, став уходити на п'ять днів в печеру, несучи з собою пальмові гілки для рукоділля. Там Сава, не приймаючи їжі, проводив час у праці та молитві, та через п'ять днів повертався, несучи із собою п'ятдесят сплечених ним кошиків. Святий Євфимій, побачивши таке його прагнення до подвижництва, став брати його і Домеатина з собою поститися у пустелі, привчаючи їх до труднощів пустельнопроживання. І через п'ять років, коли помер святий Євфимій, Сава почав подвизатися в Йорданській пустелі. Пустельник харчувався дикими коріннями та серцевиною з очерету. До нього в печеру прийшов чернець Анф і лишився жити з Савою. Небезпеку в пустелі представляли зустрічі з сарацинами, варварами та розбійниками, які

⁶⁵ Житие св. Савы Освященного, составленное св. Кириллом Скифопольским в древне-русском переводе : По рукоп. Имп. О-ва любителей древн. письменности, с присоединением греч. подлинника и введ. / Изд. И. Помяловский, чл.-кор. О-ва. - Санкт-Петербург : Тип. Имп. Акад. наук, 1890. С.5

загрожували полонити їх, а також леви, змії та скорпіони. Святі огороджувалися молитвою, і ніхто не чинив їм зла.

На початку сорокового року свого життя Сава перейшов жити до печери, вказаної йому під час молитви. Забирався він туди за допомогою мотузки, а воду брав із озера, яке знаходилося в п'ятнадцяти стадіях від його житла. Там прожив він п'ять років у незупинній молитві, після чого почав приймати пустельників, які приходили до нього та залишалися жити поруч з ним. Кожен мав свою печеру або келію. Скоро їх вже було сімдесят чоловік, Сава був їх пастирем та вони почали будувати Лавру. Було збудовано храм, у якому розпочалися богослужіння. Сам святий не мав досі священицького сану, виявляючи своє смирення. Своїх пресвітерів у монастирі не було, та службу вели нерегулярно священики, які приходили в монастир. По молитвам святого Сави Господь вказав місце, де зробити криницю. Там і досі є в достатку вода. Число братії досягло ста п'ятдесяти чернців. Отці завели робочу худобу для будівництва та інших потреб, тому що все необхідне для будівництва треба було возити з Єрусалиму.

Авве йшов вже сорок восьмий рік життя. Управителем церкви в Єрусалимі був тоді патріарх Саллюстій. І ось кілька ченців із Савиноного монастиря стали просити патріарха призначити їм ігумена, який би мав священицький сан та міг би служити регулярно служби. Тоді Саллюстій освятив церкву-печеру в Лаврі і хіротонував святого Саву, якому на той час вже було п'ятдесят три роки. У Лаврі стали селитися вірмени, Сава дозволив їм служити рідною мовою та незабаром їхня кількість збільшилася та вийшла громада. З'явилася у Лаврі і грецька громада.

Сава, наслідуючи досвід святого Євфимія, щороку йшов поститися до Іудейської пустелі до тижня Ваїй. Під час такого подвижництва він провалився в яму і обпалив собі обличчя, після чого в нього вже не росла борода. Коли його батько помер в Олександрії, його мати Софія продала майно і прийшла до сина, вона прийняла чернецтво і незабаром померла. Мати принесла з собою синові великі кошти, на які святий Сава збудував

богадельню з садами в Єрихоні, розширив Лавру, збудувавши і в ній богадельню теж.

Коли йому було п'ятдесят чотири роки він очистив Кастелійський пагорб від нечистої сили молитвою та заснував там кіновію. На пагорбі у великій печері було влаштовано церкву. Зібралася братія, і Сава призначив їм настоятелем Павла, відомого своїм пустельним життям.

Старець Евфимій дав стародавній закон не приймати нікого в Лавру без бороди і передати цей закон настоятелем інших Лавр. Молодих ченців, які бажали уникнути мирського життя, він відсилав у кіновію до авви Феодосія, тому що він був архімандритом загальножитнього чернецтва. У наступні роки було збудовано пекарню, лікарню, велику церкву на честь Богородиці, готелі.

Але у Сави почалися конфлікти з ченцями, які заздрили йому. І він пішов у пустелю, до Скіфопольських країн, потім до Нікопольської країни, де згодом він заснував монастир. Коли Сава на свято з братією прийшов до Єрусалиму, патріарх переконав його повернутися до своєї Лаври. Ченцям, які ворогували проти нього, було відправлено наказ патріарха або підкоритися святому, або піти з обителі. Тоді шістдесят ченців пішли з Лаври і в неї настав мир. Для ченців, що пішли, Сава влаштував окремий монастир за літру золота, яке він просив для них у патріарха. Тоді чотири ченці з шістдесяти, які спровокували смуту впали в єресь і були вигнані з монастиря. Тоді вже і в цьому монастирі п'ятдесят шість монахів стали жити мирно.

Святий Сава був значною фігурою, брав активну участь в історичних подіях в Палестині кінця V – початку VI ст., боровся з єресями. А на сімдесять третьому році життя він вирушив до Константинополя до імператора Анастасія по проханню Єрусалимського патріарха Іллі. Церква Божа була розділена незгодами на частини: римська, візантійська та олександрійська. Західні єпископи відокремилися від східних, а олександрійські відкидали постанови Халкідонського собору. Кафолічна православна віра була у небезпеці. Імператор, симпатизуючи єретикам, готував Сидонський собор

східних патріархів, прийнявши їхню сторону. Святий Сава, прибувши до Єрусалиму, захистив патріарха Іллю та постанови чотирьох соборів, внаслідок чого Сидонський собор провалився. По його проханню церква була звільнена від податі, яка залишалася накладеною на жителів Єрусалиму ще протягом тринадцяти років після скасування подати хрисагір.

Але на цьому Православ'я не отримало бажаного спокою. Єпископом Антіохійським був призначений єретик Север, який багато зробив зла тим, хто не приймав його вчення. Його зусиллями патріарх Єрусалимський Ілля був засланий на заслання, Саву с Феодосієм було наказано заарештувати, але через повстання Віталіана це рішення не було виконано. Сава від імені всієї братії пише листа до імператора, в якому стверджує вірність палестинського чернецтва апостольській вірі та рішенням чотирьох Соборів. Він висловив готовність вмерти за православну віру. Патріарха Іллю все ж таки відправили на заслання, але гнів Божий через це проявився в посусі та навалі саранчі та черв'яків. Шкідники знищили всі рослини, та п'ять років не було дощу. У Палестині почався голод, але крім голоду люди знемагали ще від спраги. Не було ні краплі води, і святий Сава допомагав людям пережити це лихо.

Коли святому Саві було вісімдесят років, помер у засланні патріарх Ілля, і в той же час помер імператор Анастасій. Правління імперією прийняв імператор Іустин, який видав указ ухвалити постанови Халкідонського Собору, і в Церкві запанував мир. Через дев'ять років імператор Іустиніан змінив Іустина на імператорському престолі. Коли святому Саві був дев'яносто один рік, палестинські самаряни напали на християн, завдавши їм багато зла. Самаряни розкрадали і спалювали християнські поселення та храми, а особливо ті, які були розташовані біля Нікополя. Жорстоко вбивали пресвітерів та єпископів, мирян мучили різними стратами. Дорого стали для християн дуже небезпечними. Імператор за допомогою війська придушив це повстання. Багато самарян загинуло. Святий Сава звернувся до імператора з проханням: відновити спалені храми та селища, викорінити аріанську, несторіанську та оригенову єресь, побудувати фортеці від набігів сарацин

поруч із монастирями, побудувати великий храм та лікарню в Єрусалимі, полегшити податі. Всі його прохання були виконані.

Повернувшись до Єрусалиму, начальник і законодавець всіх пустельників, Сава Освячений передбачав свою кончину. Помер він у своїй Лаврі у віці дев'яносто трьох років та залишив після себе багату спадщину: пустелю, забудовану ним монастирями та населену ченцями та подвижниками. Його працями та молитвами в пустелі були побудовані: «Лавры: Великая его Лавра, главная из всех палестинских Лавр, после нее, вторая по порядку, Новая Лавра и, наконец, Лавра Гептастом (семиустная)». Крім того, їм були ще засновані «киновии: Кастеллийская, Пещерная и так называемая Схолариева и Заннова».⁶⁶

Житіє во святих отця нашого авви Феодосія Кіновіарха. Кирилл Скіфопольський.

Святий Феодосій був родом із Каппадокії, з міста Коман. Він з дитинства вивчив Псалтир, Святе Писання, співав у Команській церкві. Потім він пішов до Єрусалима, маючи бажання подвизатися в пустелі. Його прийняв отець Лонгін та доручив Феодосія турботам блаженної Ікелії, «которая тогда строила храм Богородицы в Кафисмате как человека, который может быть ей полезен в церковном правиле и остальных службах».⁶⁷ Феодосій допомагав їй у церковних правилах та службах, чудово співав. Коли Ікелія померла, йому доручили влаштування цього місця. А коли помер ігумен, Феодосій одноголосно був обраний на його місце. Але він не погодився і біг до пустельників Маріна та Луки Метопіна, які були учнями святого Євфимія. Проживши з ними кілька років, Феодосій піднявся на вершину і лишився там у печері. На пожертвування багатого відвідувача він

⁶⁶ Житие св. Савы Освященного, составленное св. Кириллом Скифопольским в древне-русском переводе : По рукоп. Имп. О-ва любителей древн. письменности, с присоединением греч. подлинника и введ. / Изд. И. Помяловский, чл.-кор. О-ва. - Санкт-Петербург : Тип. Имп. Акад. наук, 1890. С.58

⁶⁷ Скифопольский Кирилл. Житие иже во святых отца нашего аввы Феодосия Киновиярха. Кирилла монаха об иже во святых авве Феодосия // Палестинский патерик. 1899. Вып. 8. С. 1

зробив богадельню, та приймав всіх, хто приходив до нього. Феодосій купив ослят, щоб привозити все необхідне для людей, що приходили до нього. Так було започатковано його гуртожитки. До святого багато хто приходив і залишався жити поруч із ним, слухаючи його настанови. Працями святого Феодосія було створено великий та численний гуртожиток. Він був перший над усіма Палестинськими кіновіями. Пустельні ченці обрали святого Феодосія архімандритом гуртожитків, що знаходяться поблизу Єрусалиму.

І так подвизаючись п'ятдесят років та досягнувши глибокої старості, святий Феодосій захворів і через деякий час помер.

Кирилл Скіфопольский. Житіє і подвиги во святих отця нашого і богоносця Герасима, подібне до сонця, яке просіяло в Йорданській пустелі.

Святий Герасим Йорданський — великий отець V століття. Він походив з Лікійської країни, і з дитинства християнськими батьками був присвячений Богові. Коли він подорослішав і зміцнів духом, він спочатку вирушив у більш пустельні місця цієї країни. Там він вживав у їжу дикорослі трави, протягом тривалого часу здійснюючи подвиги і борючись з духами тьми.

Потім він вирушив до Єрусалиму для поклоніння святим місцям, після чого спустився до Йордану. Там він, проводячи чернечий спосіб життя, жив у пустелі біля Мертвого моря. Це був час Халкідонського Вселенського Собору. Отець Герасим, «вместе с другими пустынными отшельниками, был увлечен злоучением и безумным любопрением отщепенцев, но наставлением великого отца Евфимия был убежден согласиться с определением, изложенным вселенским Собором».⁶⁸ Так, святий Герасим спочатку проводив свій подвиг разом з іншими отцями в Йорданській пустелі біля

⁶⁸ Скифопольский Кирилл. Житие и подвиги иже во святых отца нашего и богоносца Герасима, на подобие солнца просиявшего в Иорданской пустыне // Палестинский Патерик. Вып. 6. 1899. С.1

Мертвого моря, ставши молитовником і покровителем цієї місцевості. Тут він створив велику Лавру. За правило він поставив недосвідчених ченців поселяти в гуртожиток, щоб вони привчалися до чернечого життя. А досвідченіших ченців, які виділялися вже добровільними подвигами, він розселяв по келіях. Там вони повинні були поститися, не вживаючи в їжу нічого іншого, окрім фініків, хліба та води, та проводити життя в безмовності. У суботу та неділю вони приходили до храму і порушували подвиг безмовності, оспівуючи псалми. Приймавши святе Причастя, вони, скуштувавши на трапезі з братією вариво і вживши трохи вина на честь святої Неділі, відправлялися назад у свої келії для подальшого постницького подвигу. Там вони не запалювали світильників, не вживали гарячої та вареної їжі, проводячи життя в безпристрасному відношенні до речей. Так, батьківсько керовані святим Герасимом, вони боролися зі своїми пристрастями. У своїх келіях вони, молячись, плели кошики і в суботу, приносячи своє рукоділля, отримували одну посудину з водою, хліб і фініки, після чого знову вирушали до своїх келій. У келіях отців замість ложа був один матрац, покрив і рогожа, двері келії були завжди відчинені і кожен із братів міг зайти і взяти все, що завгодно. У келіях був один глиняний посуд, в якому вимочували вайи і з якого їли.

В розповідях про великого Герасима розповідається, що деякі пустельники, що приходили до нього, просили у нього можливості їсти гаряче вариво і запалювати світильник, на що святий відповів, що таке можливо тільки за умовою життя із братією. Ченці, які живуть окремо, повинні нести особливий подвиг, і що він не дозволяє цього, поки він живий. Жителі Єрихона, бачачи суворе подвижницьке життя братії, у суботу та неділю приходили до них за допомогою та втіхою. Деякі святі отці ховалися від тих, хто приходив, віддаючи увагу безмовності та молитві. Про святого Герасима говорили, що сам він постив і весь тиждень протягом року, і весь Великий піст, задовольняючись тільки святим Причастям у неділю.

Авва Кіріак розповідав про те, як він прийшов до Лаври великого Євфимія, і, прийнявши чернецтво з його рук, був відісланий їм до святого Герасима. Тут він був прислужником у отців, готував, чистив для них овочі. Авва Кіріак розповідав про те, що святий Герасим удостоївся духовними очима бачити смерть та сходження святих душ на небеса, у тому числі і душу святого Євфимія.

З життя святого ми дізнаємося про те, що святий Герасим вилікував лева, якого зустрів на березі святого Йордану. У лева дуже боліла нога, бо в неї встромився сук від очерету. Нога розпухла і наповнилася гноем, старець же сів і вирізав очерет з великою кількістю гною. Очистивши рану і перев'язавши її, святий відпустив лева, але той після полегшення більше не залишав старця, чим дуже його здивував. Герасим почав годувати його хлібом та моченими овочами, що показує, що в той час вже мочили овочі.

З життя святого ми також бачимо, що пустельники Лаври пили воду зі святого Йордану, який знаходився на відстані милі від Лаври. У братії був осел, який доставляв воду на потреби старців. Отці доручали осла леву, щоб він стежив за ним та охороняв його. Одного разу лев пас осла біля гирла Йордана, та проїхав погонич верблюдів, що йшов з Аравії. Лев був далеко та відволікся, та погонич забрав осла собі та пішов. Коли лев повернувся до отців, вони вирішили, що лев з'їв осла, і святий Герасим наказав йому носити воду замість осла. Пізніше якийсь воїн, що прийшов до старця, побачив, що лев носить воду. Для того, щоб звільнити його від роботи, воїн дав святому три золоті на купівлю осла. Так лева звільнили від роботи. Пізніше погонич верблюдів прийшов із ослом у Святий Град для покупки хліба. Коли він перейшов Йордан, він зустрів лева, який, побачивши переляканого погонича, який почав втікати від нього, забрав осла за вуздечки та разом з ним привів до святого Герасима трьох верблюдів. Це показує, що для перевезення товарів використовували ослів та верблюдів. Тільки після цього випадку наклеп розкрився, та святий дав леву ім'я Йордан. Після цього лев прожив

ще поряд зі старцем п'ять років невідлучно, і після смерті святого сумував та навіть помер на його могилі.

Житіє во святих отця нашого Євфимія Великого. Кирилл Скіфопольський.

Батьки Євфимія Павло та Діонісія були знатного роду і жили в митрополії вірмен. Вони довго не мали дітей, і благали Бога про дарування дитини. Тому, коли у них у 337 році народився син, вони назвали його Євфимієм і обіцяли присвятити його Богу. Коли хлопчику виповнилося три роки, батько його помер, а його самого мати «привела сину к управляющему в то время святою Мелитинскою церковью великому Отрию, просиявшему на святом Константинопольском соборе»⁶⁹, присвятивши дитя Богові, як і обіцяла. Живучи там Євфимій здобув освіту, вивчив Святе Писання і, досягнувши досконалості чеснот, став пресвітером Мелетинської церкви. Йому було доручено піклування про монастирі. Але Євфимія приваблювало пустельництво, та він на двадцять дев'ятому році життя пішов до Єрусалиму, щоб далі подвизатися в пустелі в самітницькій печері біля Фаранської лаври. Разом з Феоктистом, своїм побратимом він на Великий піст йшов подвизатися в пустелю, як це було прийнято у пустельників. Через п'ять років вони зовсім переселилися в пустелю, знайшовши там собі віддалену важкодоступну печеру. Через деякий час до них приєдналися ще два брати, а потім багато ченців почали приходити до них у печеру, слухали Слово Боже та бажали жити поруч. Тоді вони влаштували в печері церкву, а біля входу — кіновію. Євфимій повчав чернечому житті, втішав. Наставляв також трудитися і тілесно.

Перський цар Ісдігерд ополчився проти християн. Він перешкоджав персам бігти до римлян. Астрономи, астрологи, маги, волхви за допомогою чарів і змов тримали у страху людей, змушували їх поклонятися ідолам. Маги

⁶⁹ Скифопольский Кирилл. Житие иже во святых отца нашего Евфимия Великого // Палестинский патерик. 1892. Вып. 2. С. 6

виявляли жорстокість. Бажаючи переловити всіх християн і перешкоджаючи їх втечі, вони поставили дорогами начальників колін Саракінів. Це було зроблене «для того, чтобы ни один христианин в Персиде не мог убежать к Римлянам».⁷⁰ Але декому все одно вдавалося тікати, бо цей агіографічний документ свідчить про появу персів, що втікали від гонінь, у кіновії святого Євфимія. Серед них були й варвари, які після бесіди зі святим Євфимієм та побачених ними чудес зцілення приймали християнську віру.

До нього потяглася низка хворих і біснுவатих, святий зцілював їх, але в нього залишалося все менше часу для молитви. Тому, взявши із собою одного учня, він пішов у Руву. Він відбудував церкву в покинутому селищі у пустелі на березі Мертвого моря. Потім у пустелі Зиф він зцілив біснуватого юнака. Там, працями ченців, які зібралися навколо нього через це диво, був створений монастир. Багато людей, що жили в цієї місцевості, прийняли християнську віру. І знову йому довелося втекти від великої кількості відвідувачів, і святий Євфимій повернувся до свого друга Феоктиста, але оселився не в монастирі, а в печері неподалік від нього. Згодом навколо його печери стали з'являтися чернечі келії і, коли їх число збільшилося, святий Євфимій послав до патріарха Єрусалимського, просячи про хіротонію єпископа. Так уперше в Палестині з'являється єпископ Петр. Безліч варварів та саракінів хрестились у нього. Було збудовано церкву, і все це місце було облаштовано за прикладом Фаранської лаври, яку освятив потім архієпископ Ювеналій. Отцю Євфимію було тоді п'ятдесят два роки. Братія швидко множилася.

Коли святому Євфимію було п'ятдесят чотири роки, зібрався Вселенський собор в Ефесі, на якому було викрито несторіанську єресь. У сімдесят п'ятий рік життя святого був Халкідонський собор, на якому було викладено статут віри. На цьому соборі були присутні учні Євфимія Великого. Вони, взявши цей статут, принесли його своєму вчителю, і він прийняв це сповідання віри. Але чернець Феодосій, звабивши весь чернечий

⁷⁰ Там же, С.12

чин, оголосив, що Халкідонський собор спотворив православну віру і утвердив вчення Несторія. Неправедним шляхом він стає патріархом Єрусалимським і двадцять місяців бореться проти божественних канонів, захоплюючи за собою в єресь ще багато ченців пустелі та городян. І тільки ті, що були зі святим Євфимієм, одні з усієї пустелі не хотіли вступати в спілкування з ним, викриваючи його в єресі. Але незабаром Феодосій був осоромлений, і Ювеналій повернувся на свій законний трон. Коли святому Євфимію виповнилося вісімдесят три роки, Ювеналій помер, і патріарший престол зайняв Анастасій. А Євфимій Великий спочив у 473 році, йому було дев'яносто шість років.

Житіє святого Іоанна, єпископа та мовчальника Лаври авви Сави.

Кирилл Скіфопольський.

Святий Іоанн був родом із вірменського Нікополя. Батьки його Енкратій і Євфимія були з багатого та знатного роду. Батьки померли, коли Іоанну було вісімнадцять років. Він вирішив присвятити себе Богові. Збудувавши храм у Нікополі, Іоанн взяв до себе десять ченців, які бажають врятуватись і влаштував там кіновію. Через десять років святий Іоанн прийняв єпископський сан від митрополита Севастійського. Так святий Іоанн став єпископом Колонії.

Через дев'ять років сталося так, що чоловік його сестри на ім'я Пасінік почав керувати Вірменією. Він почав усіляко пригнічувати і утискувати довірену Іоанну церкву, не слухаючись жодних прохань та умовлянь. Тоді святий Іоанн вирішив вирушити до Єрусалиму і відмовитися від земних справ. Сівши на корабель, він вирушив у Святий Град, благаючи Бога відправити його в безмовне місце, щоб врятуватися. Молитви його були почуті, та Іоанн опинився в лаврі авви Сави. У лаврі тоді подвизалося сто п'ятдесят ченців. Іоанн виконував доручену йому роботу: носив воду, готував їжу, працював на будівництві богадельні, не відмовляючись від

жодної роботи. Через рік святий Сава дав йому келію для безмовності, в якій Іоанн провів три роки. Потім блаженний Сава вирішив присвятити Іоанна во пресвітерський сан, але святий зізнався єпископу, що він вже має єпископський сан, але пішов у пустелю пустувати. Архієпископ зберіг його таємницю, оголосив, що його неможливо присвятити, і благословив його далі жити в безмовності далі.

Коли Іоанну було п'ятдесят років, він пішов у пустелю Руви, де він мав подвиг мовчання шість років. Монах прийшов до нього в печеру і залишився з ним. «В это время Аламундар Саккин, получив звание царя Саракинов, плативших дань Персам, напал на Аравию и Палестину».⁷¹ У цей час цар саракінів Аламундар Саккін, який платив данину персам, напав на Аравію і Палестину. Безліч варварів розвіялося пустелею з великою жорстокістю грабуючи, вбиваючи, забираючи в рабство ромейів. Щоб зміцнити монастирі, отці лаври стали збирати до себе ченців-пустельників, які живуть у пустелі. Але святий Іоанн вирішив покластися на Бога і нікуди не йти зі своєї печери. Тоді Господь послав йому величезного лева, який охороняв його, ні на крок не відходячи від нього та охороняючи його від варварів.

На п'ятдесят шостому році життя до нього прийшов святий Сава і забрав його в лавру. Там через деякий час чудесним чином всі дізналися, що Іоанн-мовчальник — єпископ. Святий жив у печері на високій скелі, і каміння його житла було дуже сухим. Якось святий Іоанн взяв одне насіння смокви і сказав своїм учням, що якщо це насіння дасть плід, то Господь дарує йому Царство Небесне. Він приліпив зернятко до каменю. Незабаром з'явився паросток, і святий зі сльозами дякував Богові. Через три роки смоква принесла три плоди.

Святий старець Іоанн прожив сто чотири роки.

⁷¹ Скифопольский Кирилл. Житие св. Иоанна, епископа и молчальника Лавры аввы Саввы. Памятники византийской литературы IV-IX веков : [Сборник переводов] / [Отв. ред. Л. А. Фрейберг]. - Москва : Наука, 1968. - 350 с. / Кирилл Скифопольский. Житие св. Иоанна, епископа и молчальника Лавры аввы Саввы. С.8

*Житіє преподобної матері нашої Марії Єгипетської святителя Софронія,
патріарха Єрусалимського*

Отець Зосима прийшов жити до монастиря, розташованого біля річки Йордан. Це було безлюдне місце. Устав монастиря був такий, що його ворота були завжди зачинені, і ченці не виходили за його межі без крайньої необхідності. Харчувалися вони хлібом, зернами, розмоченими у воді, смоквами та фініками. Але після першого тижня Великого поста всі ченці йшли з монастиря, залишив одного-двох, щоб у храмі не переривалися служби. Вийшовши за межі обителі, всі переходили через Йордан і розходилися в різні боки пустелю. «Был же у каждого из них такой устав и закон, нерушимо соблюдаемый всеми — не знать друг о друге, как кто живет и постится».⁷² І так вони жили наодинці з Богом, не спілкуючись між собою і не знаючи нічого один про одного до останнього тижню поста. На останньому тижні всі поверталися до свого монастиря, приносячи з собою плоди своєї духовної праці. І ніхто нікого не питав, як було проведено пост, та яких результатів було досягнуто. Так розвивалося чернецтво у цих пустельних місцях. Відомості, отримані з цього агіографічного джерела цікаві тим, що кожен монастир мав свій статут, який суворо дотримувався. За такої суворості статуту, кожен інок був вільний у тому, який шлях боротьби із самим собою обрати, керований в цьому Самим Богом. Всі духовні подвиги були особистою таємницею, про яку знав лише Спаситель.

То були мирні часи. Отець Зосима теж подався здійснювати свій молитовний подвиг у пустелю, яка була така велика, що за двадцять днів шляху він не зустрів жодної людини, ані звіра, не знайшов жодного джерела води.

З життя ми бачимо, що на свято Воздвиження Чесного Хреста лівійці та єгиптяни відвідували храм у Єрусалимі. Їхнє прагнення брати участь у

⁷² Житие преподобных матери нашей Марии Египетския. - Монреаль: Издание Братства преп. Иова Почаевского Русской Православной Церкви За границей, 1980. С.5

православному святі свідчить про поширення православ'я серед цих народів. Плавання на кораблі займало кілька днів. Отже було розвинене судноплавство, кораблебудування. Жінки в Олександрії заробляли собі на життя ти, що пряли льон. Очевидно вони настільки часто пряли, що ми бачимо відомості в цьому джерелі про те, що навіть носили прядку із собою. Значить, у єгиптян був одяг із лляної тканини. Також жителі Олександрії вживали в їжу багато м'яса, риби та вина, тобто було розвинене скотарство, рибальство та виноградарство.

Житіє Порфирія Газського. Марк Диякон.

Порфирій був родом із Фессалоніки, походив із знатного роду. Він вирішив присвятити себе чернечому житті і, сівши на корабель, прибув до Єгипту. Там Порфирій вирушив до Скита і, прийнявши постриг, прожив у ньому п'ять років. Потім він пішов у Йорданську пустелю і оселився в печері, де теж прожив п'ять років в молитві та пості, але через суворість клімату і сухість повітря Порфирій захворів і був змушений переїхати до міста Єрусалима. Там він, відчуваючи сильний біль, регулярно відвідував служби в храмі. Незабаром святий був зцілений Господом уві сні, і Спаситель, простягнувши йому Хрест, на якому був розіп'ятий, сказав взяти його і зберігати. Трохи згодом це бачення збулося, коли йому дійсно згодом віддали на збереження золотий ковчег з Хрестом Спасителя. Прокинувшись здоровим, Порфирій зайнявся ремеслом шкіряника, вимочуючи та зшиваючи шкіри, заробляючи собі цим на життя. Але незабаром єпископ Іраклій, «услышав об имени и подвизаниях преподобного Порфирия, призвал его и с большою нуждою хиротонисал его в сан пресвитера»⁷³ і доручив йому зберігання Чесного Древа Хреста, як і було йому передбачено. Порфирію на той час було сорок п'ять років.

⁷³ Житие и подвизание иже во святых отца нашего Порфирия епископа Газского] / Марк (дьякон), [Пер. с греч. И. Помяловского из Тр. корол. акад. наук в Берлине за 1874 г.]. - Санкт-Петербург : Православ. Палест. о-во, 1895 (тип. В. Киришбаума). - [6], С.6

Через три роки помер єпископ Газський і, після Триденних молитов і поста, Господь послав таке розуміння, щоб поставили єпископом Газським Порфирія. Залишивши ковчег з Древом єпископу Іраклію, святий вирушив у дорогу.

У густонаселеному палестинському місті Газа, що знаходився на кордоні з Єгиптом, процвітало ідолопоклонство, в той час, коли християнська громада налічувала всього двісті вісімдесят чоловік. Жителі Гази вороже ставилися до християн. Сталася посуха, і городяни вважали, що винен у ній Порфирій. Вони зібралися в храмі Марні, і цілий тиждень молилися і робили жертвопринесення. В Газі діяло безліч ідольських капищ. Але дощ не йшов. Тоді почали молитися християни разом зі своїм єпископом Порфирієм, і Господь послав дощ їхніми молитвами. Побачивши це диво, двісті тридцять дві людини стали християнами. Інші ідолопоклонники продовжували шкодити блаженному Порфирію та його пастві. Вони утискували християн, не дозволяючи їм обіймати державні посади, не давали їм обробляти своїх полів. Ми дізнаємося з цього агіографічного джерела, що землероби жили за містом у поселеннях та обробляли землю. Вони мали платити церковний збір.

Порфирій, бачачи таку несправедливість до християн, дуже сумував і вирішив вирушити в Кесарію до архієпископа Іоанна. І вони разом вирушили на кораблі Константинополь до імператора з проханням зруйнувати ідольські капища в Газі. Єпископ Іоанн допоміг їм потрапити на прийом до Августа Євдоксії і, заручившись її прихильністю, Порфирій і Іоанн отримали наказ імператора зруйнувати ідольські капища в Газі, а Августа наказала побудувати велику православну церкву та богадельню, забезпечила планом побудови та засобами для будівництва. Провівши у Константинополі півроку, після Великодня вони повернулися до Гази.

«Через десять дней прибыл и чудный Кинигий, имея с собой консуляра и дуку, и большую помощь военную и гражданскую».⁷⁴ Кінігій у присутності консуляра та дуки оголосив городянам царський указ, «приказывающий низвергнуть идолов и капища и предать огню».⁷⁵ Християне разом з владою та воїнами почали виконувати указ, долаючи опір іудеїв. Були зроблені обшуки по домівках, знайшли багато книг, повних чаклунства, за якими відбувалися обряди, багато ідолів. Усе це знищувалося, спалювалося. Коли залишився найголовніший храм, присвячений Зевсу за назвою Марніон, то жителі міста почали радитися, що з ним робити. Єпископ наклав на народ піст і молитву, щоб Господь дав розуміння, як поступити. І ось дитина семи років незнайомою для неї грецькою мовою сказала, що потрібно спалити внутрішній храм, де відбувалися жертвопринесення, а зовнішні стіни з огорожею залишити. Очистити це місце та на ньому побудувати святий храм. Так все і зробили.

П'ять років християни міста працювали над будівництвом церкви. Августа Євдоксія весь час допомагала будматеріалами та грошима. Коли будівництво було закінчено, преподобний Порфирій освятив її в день Святого Великодня, зібравши на свято близько тисячі ченців разом із мирянами та кліриками. Церква була названа Євдоксієвою на ім'я боголюбної цариці. Після освячення святої церкви, проживши ще кілька років, блаженний Порфирій захворів та помер. Він був єпископом Газським майже двадцять п'ять років.

Житіє преподобного Кіріака Пустельника. Кирил Скіфопольський

Преподобний Кіріак був родом із Еллади, з міста Корінфа. Батько його був священником. Святий Кіріак був племінником Коринфського єпископа.

⁷⁴ Житие и подвизание иже во святых отца нашего Порфирия епископа Газского] / Марк (дьякон), [Пер. с греч. И. Помяловского из Тр. корол. акад. наук в Берлине за 1874 г.]. - Санкт-Петербург : Православ. Палест. о-во, 1895 (тип. В. Киришбаума). - [6], С.30

⁷⁵ Там же

Єпископ благословив його стати читачем. У свої вісімнадцять років він, нікому нічого не сказавши, прийшов у Кенхреї, сів на корабель і прибув у Єрусалим. Там він зустрівся с отцем Євстрогієм, який влаштував монастир біля міста Сіону. Провівши там зиму, він захотів іти в пустелю і, випросивши благословення, прийшов до Лаври великого Євфимія, який не захотів залишати його у себе через юний вік, але відправив його до святого Герасима Йорданського. Святий Кіріак у Герасима Йорданського жив із братією, колов дрова, носив воду, готував їжу. Вдень святий виконував усілякі послухи і працював, а ночі проводив у молитві. Преподобний Кіріак відзначився своїм благочестивим життям, чим викликав до себе любов Герасима. Кіріак виявляв особливу строгість до себе: він харчувався лише хлібом і водою, не вживаючи ні вина, ні масла. Після смерті Герасима Йорданського він пішов у Лавру великого Євфимія, де був прийнятий ігуменом до братії. Тут ми свідoctва про будівництво. Святий «много потрудилися при постройке общежития, ибо тогда лавра преобразовывалась в общежитие».⁷⁶ Пізніше, при зміні ігумена монастирі, які раніше перебували в однодумності під покровом отця Євфимія, розділилися. Ми бачимо, що ігумен одного монастиря дає 200 златниць на купівлю богадельні. Преподобний Кіріак, засмутившись через поділ монастирів, вирушив до Лаври Сука. Тут він працював пекарем, лікарняним. Пізніше став дияконом, священником.

На 55 році життя він вирушив зі своїм учнем у пустелю Натуфа. У цьому місті агіографічного джерела ми знаходимо згадку про мелагрії (коріння невідомої трави, яка на той час служила їжею для пустельників), пошуком яких був зайнятий святий. Однак, не знайшовши їх, він просив Бога зробити скилли (дика цибулина надзвичайно гіркого смаку) солодкими, щоб вони з учнем змогли ними харчуватися. Так вони чотири роки варили скилли із сіллю та їли їх. Потім йде згадка про якогось чоловіка, який, дізнавшись про старця, приїхав до нього з селища Фекує на нав'юченому теплими

⁷⁶ Кирилл Скифопольский. Житие преподобного Кириака Отшельника // Палестинский патерик. 1899. Вып. 7. С.3

хлібами ослі. Розвантаживши поклажу перед старцем, чоловік поїхав. І тоді вони їли хліб. Однак учень не спитав благословення старця та зварив собі за звичкою ще й скилл. Але, не винісши їхньої гіркоти, захворів від них та лежав без голосу. Старець помолився над ним, причастив його та він зцілювався. Пізніше, коли хліб скінчився, старець благословив зварити знову скилл. Учень же боявся їх їсти, але старець почав їсти перший, а за ним уже й учень, і обидва залишилися неушкодженими. Таким чином, Кіріак продемонстрував своєму учневі, що Бог тоді перетворює гірке на солодке та неїстівне на їстівне, коли в цьому дійсно є необхідність та потреба. Тут же згадується про таку хворобу як лунатизм, тому що якийсь чоловік із Фекуї привів свого сина до Кіріака тому, що він страждав на лунатизм. Святий Кіріак зцілював його, помазавши єлеєм святого Хреста, але щасливий отець потім пішов та розповів про це зцілення в селищі, і святому довелося йти в пустелю Руви. Там святий жив п'ять років, харчуючись корінням мелагрій і серцевиною тростини. Тут до нього знову почали приходити хворі та одержимі люди, яких він зцілював. Старцю стало важко від кількості народу, що стали приходити до нього. Так він, на 80-ому році життя, вирушив до такого потаємного місця, в якому ще ніколи не жив жоден подвижник. Це місце називалося Сусаком, і тут сходилися русла двох висохлих річок. Далі, за причиною тягот і скорбот, братія Лаври Сука попросили його прийти до них у Лавру. У житті згадується про ересь Орігена, з якою боровся святий Кіріак.

Далі Кирилло Скіфопольський описує події, очевидцем яких він був. Був посланий єпископом Іоанном з Лаври Сави і прийшовши в Суку разом із учнями Зосимою та Іоанном, Кирилло передав прохання єпископа і просив Кіріака про допомогу у боротьбі з ерессю. Преподобний Кіріак передбачив швидку смерть ересеначальників Нонна і Леонтія, що й сталося незабаром, та брань проти православних на цьому завершилася. З життя ми дізнаємося, що про святих Євфимія та Сави розповів Кириллу Скифопольському

преподобний Кіріак, і пізніше Кирилло і написав ці житія, які також досліджуватимуться в цій праці.

Після цього святий Кіріак на 99-ому році життя знову направився в Сусаки, де його знову відвідав Кирилло Скіфопольський. У пустелі святому служив величезний лев, якого святий годував хлібом та наказував йому стерегти овочі від диких кіз, якими лев теж харчувався. Тут же святий Кіріак говорить про те, що лев охороняє їх та відганяє розбійників та варварів. Далі в житії йдеться мова про те, що через відсутність басейну Кіріак спорудив у камені ями і збирав у них воду взимку. Потім ця вода служила йому як для користування в побуті, так і для поливання овочів протягом літа.

Одного разу в липні святому не вистачало води, і він молився Богові про допомогу. І тут найшла хмара, пішов дощ і оросив усі його ями між каміннями.

Далі Кирилло розповідає про подвижницю Марію, яка ховалася в підземній печері, яка знаходилася у чагарниках тамариска. Рятуючись від спокус вона покинула своє рідне місто та взяла із собою тільки глечик води та кошик мочених овочів, які не вичерпалися у неї за вісімнадцять років. Подвижниця попросила відвідати її після відвідування святого Кіріака. Кіріак був здивований оповіданням про Марію, яка на початку свого життя співала в храмі Воскресіння Христа. Він, подякувавши Богові за Його таємних святих, наказав їм виконати її прохання. На зворотному шляху вони побачили, що подвижниця померла. Вони поховали її в печері, принісши все необхідне для поховання з Лаври авви Сука. Потім вони завалили вхід камінням. Це дає нам деякі подробиці про те, як могло відбуватися поховання святих угодників Божих.

За два роки до смерті преподобний Кіріак повернувся до монастиря. До кінця днів він зберігав благодушність та бадьорість. Співав молитви завжди стоячи, незважаючи на те, що йому було вже більше ста років від народження. Святий Кіріак до кінця своїх днів не залишався без діла: або молився, або працював.

***Святитель Андрій Критський. Похвальне слово Святителю і
Чудотворцю Миколаю.***

Провідні спеціалісти з агіографії займаються вивченням житій, а також гімнографією та іконографією святого. Відомості про великого святого уточнюються завдяки даним достовірних історичних джерел. Думка, що поширилася в XIX-XX століттях у тому, що агіографічні джерела історично недостовірні — спростована. Загальновизнаним є той факт, що події, які описують історичні джерела, значно збагачують нас важливими відомостями. У тому числі й про час царювання імператора Костянтина. В XXI столітті дослідникам стали доступні стародавні тексти, стали проводитися дослідження в галузях агіографії, археології історії та текстології. У монастирях та фондах бібліотек збереглися агіографічні пам'ятки: грецькі та латинські. У наш час дослідникам стали доступні стародавні рукописи, що дає нам можливість відновлювати історичний портрет особистості святого, а також відновити дух епохи, що описується в історичному джерелі. Перші письмові свідчення про чудотворця Миколая відносяться до VI століття. Це похвальне слово було виголошено у соборному храмі міста Мирри святим Андрієм Критським. Автор слова наголошує, що у день пам'яті святого завжди багато людей у храмі. Це свято святий Андрій називає священним і всесвятковим, слово, яке було ним сказане, він дарує святителю Миколаю. В ньому святитель Миколай вшановується як пастир, який винищив плевели невіри в Лікійській області. Святитель Андрій називає його і землеробом, який посіяв добре насіння віри та благочестя, і воїном, що боровся з невидимими силами. Вихваляє його як доброго пастиря, що зруйнував ідольські жертовники, за те, що він мечем Божого слова посік єресь Арія. Святитель Андрій вихваляє його за порятунок народу від голоду, коли святитель Миколай змусив увійти в гавань корабель, на борту якого був запас хліба: «когда некоторые плователи, имевшие на корабле своем запас хлеба,

намеревались плыть мимо той пристани, ты заставил их войти в оную, дав им в залог три златниці».⁷⁷ Також святий Миколай прославляється як захисник образливих, святий Андрій дякує йому за спасіння невинних від лютої смерті. Святий Андрій називає його Лікійською Митрополією, вихваляє разом з ним Крискента, Діоскорида та Ніокла — трьох його сподвижників. Андрій Критський називає святиителя Миколаю стовпом та утвердженням істини, Церкви. Світильником, який допомагає знайти шлях тим, хто шукає його в цьому земному житті, яке можна порівняти з темною країною, в якій легко заблукати.

Похвальне слово закінчується благанням до святиителя про те, щоб він позбавив тих, що моляться йому, від хвороб, єретичних і демонських наклепів. Наприкінці вихваляється Бог, що дарував нам безліч святих своїх, йому ж і посилається слава за святого Миколая Чудотворця, і славою цією закінчується слово.

***Життя і діяння авви Симеона, юродивого заради Христа, записані
Леонтієм, єпископом Неаполя Критського.***

За часів царювання імператора Юстиніана (483-565 р.р.) до монастиря авви Герасима, який знаходився на березі Йордану, прийшли двоє друзів Симеон та Іоанн, які мали бажання присвятити своє життя Богові. Вони були родом із Сирії. Тут вони прийняли постриги, вирушили в пустелю, щоб не розлучатись та разом нести свій подвиг. На березі Мертвого моря і річки Арон вони знайшли порожнє житло, в якому «29 лет провели они в пустыне, упражнясь во всяком подвиге и терпя лишения, холод, зной и несказанные искушения диавола»⁷⁸ у молитвах і працях. Потім святий Симеон вирішив

⁷⁷ Андрей Критский, свт. Похвальное Слово Святителю и Чудотворцу Николаю // Христианское чтение. 1834. – [4], С.5

⁷⁸ Жизнь и деяния аввы Симеона, юродивого Христа ради, записанные Леонтием, епископом Неаполя Критского. Жития византийских святых / пер. с нем., вступ. ст. и примеч. С. В. Поляковой. – СПб. : Corvus : Terra Fantastica : РоссКо, 1995. С.113

покласти на себе подвиг юродства, а Іоанн залишився трудитися в пустелі. Поклонившись Гробу Господньому в Єрусалимі, святий Симеон приходить до міста Емеса, щоб нести свій подвиг.

При подальшому вивченні цього агіографічного джерела ми дізнаємося про безліч історичних відомостей. Ми отримуємо самобутній опис життя та побуту візантійського міста початку IV ст. Місто Емес, як і багато інших міст Візантії, було оточене стінами, що захищають його. В середині міста були школа, церква, біля якої стояли столи пиріжників із солодощами. В місті розташовувалися всілякі харчевні, в яких у горщиках подавалися боби, сочевиця та різні ласощі. Подавали також гарячу фуску — напій, що підкріплює, який складається з гарячої води, оцту і яєць. В'ялені верблужі стегенця, м'ясо, риба, білий хліб, пироги — так само були улюбленою їжею жителів Емеса. У місті знаходилися і трактири, в яких можна було випити склянку вина. Вино зберігалось у великих глиняних глечиках. Власники харчевні або трактиру зі своїми дружинами самі працювали в цих закладах, та й ще наймали працівників, які б допомагали обслуговувати відвідувачів. У місті працювали купальні: окремо жіночі та чоловічі, які знаходилися поруч один з одним. Як грошова монета у використанні були фоліси, номісми. Влаштовувалися розгульні зборища. У театрах давали вистави фокусники та комедіанти, на вулицях музиканти грали на лютні. Дівчини танцювали, водили хороводи. За міськими воротами бігали юнаки, починаючи різні ігри. Також за містом у річці городяни прали свій одяг.

Селяни жили за містом, займаючись тваринництвом, садівництвом, сільським господарством. В храм на службу вони приходили в Емес.

У місті працювали ремісники. Наприклад, згадується майстер складув, що видуває склянки, якого святий Симеон привів до християнської віри. Розповідається про погонича мулів, який перевозив на них хутра з вином. Багаті мешканці мали рабів.

Одного разу поважний диякон Іоанн був засуджений до повішення за вбивство, його повели до місця страти, де для нього вже збивали шибеницю.

Насправді він не робив цього злочину. По молитвам Симеона прискакали вершники з наказом звільнити диякона, тому що справжній злочинець знайшовся.

Ми дізнаємося про страшний руйнівний землетрус в Антіохії, що стався за часів царювання Маврикія (582-602 р.р.). Від нього постраждало і місто Емес. Не минула міста і морова виразка, яка забрала чимало життів.

У місті була поширена християнська релігія, але при цьому ми бачимо багато єретиків, іудеїв та язичників. Зустрічались чаклунки, які ворожили, виготовляли амулети. Симеон юродивий приводив у християнську віру жителів міста, приводив до покаяння грішників, здійснював там безліч чудес, але все це було ніби жартома, і щоразу після створеного ним дива «он старался тотчас сделать что-нибудь неподобное и тем сокрыть подвиг свой»⁷⁹, щоб його не вважали святим, і люди не вшановували його, як святого. Тому всі вважали, що він не в своєму розумі. А людина, якої він допоміг, не могла нічого про це розповісти, тому що «перед ним предстал Симеон, коснулся уст его и затворил их»⁸⁰ по молитвам святого, язик у неї був пов'язаний говорити саме про це до смерті святого.

Висновки до розділу 3:

Агіографічні джерела, написані очевидцями подій, демонструють нам вплив ченців Іудейської пустелі (на яку вплинула єгипетська аскетична традиція) на жителів міст та поселень, боротьбу отців з єресями та язичництвом. Святі отці проводили своє життя в турботах і працях, будували монастирі, приймали самотніх та страждаючих людей, будували для них житло, зцілювали хвороби, які лікарі не в змозі були вилікувати. Все це та їх власний приклад життя, зведений до ідеалу, вносило свій неоціненний внесок у розвиток чернецтва, у благоденство та збагачення культурної та духовної спадщини візантійського суспільства.

⁷⁹ Жизнь и деяния аввы Симеона, юродивого Христа ради, записанные Леонтием, епископом Неаполя Критского. Жития византийских святых / пер. с нем., вступ. ст. и примеч. С. В. Поляковой. – СПб. : Corvus : Terra Fantastica : РоссКо, 1995. С.118

⁸⁰ Там же, С.124

Висновки:

В результаті вивчення, по-перше, думок дослідників, а по-друге — самих агіографічних творів, можна зробити висновок, що важливість агіографії як політичної та церковної історії Візантії, — незаперечна. З історичної точки зору можна стверджувати, що найбільш авторитетні візантисти останніх десятиліть очікують нових подробиць та навіть нових одкровень саме від розширення знайомства з агіографічною літературою. Розповіді про чудеса святих взагалі становлять у середньовічній літературі найбільш багатий запас побутових і фактичних даних. Агіографія — пряме джерело для вивчення історії візантійської культури. Життя святих являють собою величезний, та ще не досить розроблений запас побутових повідомлень, уявляють собою надзвичайно важливий матеріал для вивчення культури та історії Візантії, візантійська агіографія не раз рятувала історика там, де були відсутні свідчення інших джерел, розкриває перед дослідником інші сторони візантійського биття, які в штучно звуженому кругозорі інших джерел були б недоступні, та назавжди б пішли від уваги історика. Виражаючи собою живе, повсякденне життя народу, агіографія допомагає виділити такі важливі риси його життя, на які в інших літературних джерелах офіційного походження не зверталася увага, та в них вони були підкреслені односторонньо. Цінність агіографічних джерел також виявляється в їх великій кількості, що дійшла до нас. Масовий характер даної літератури, її загальнонародне визнання демонструють нам вподобання та особливості візантійського народу, його духовний та моральний стан, будучи його улюбленим читанням. Найбільш цінними з точки зору являються життя, які були описані свідками життя святого, життє якого вони беруться описувати. В деяких випадках автор агіографічного твору являється учнем чи родичем святого, це підвищує градус достовірності опису подій, являється джерелом історичних свідочств. В основі багатьох візантійських житій, похвальних слів

та мучеництв лежить ідея необхідності історіюфікувати певну ідею, саме ці причини пояснюють нам наявність в житійних текстах пространного опису історичних подій: війн, набігов та розорень. Деталі в житіях виходять на перший план та конкретизують індивідуальний побутовий світ — саме це наводить до бажаної індивідуалізації та гуманізації історичних фактів та подій. Монументальні історичні оповідання не доходять до такого проникнення в сфери приватного життя, яке дають нам агіографічні твори. Найчастіше візантійські хроніки використовують фігуральні та описові терміни, на відміну від агіографічних творів, які вказують нам на найважливіші риси візантійської соціально-психологічної атмосфери культурного та сімейного життя. Розповідаючи нам про життя, подвиги та чудеса святих, агіограф занурює нас у реалістичну атмосферу візантійського суспільства з яким, так чи інакше, доводилося стикатися святому.

А.П. Рудаков пише: «...агиография вскрывает такие стороны византийской культуры, которые, будучи чужды искусственно ограниченному кругозору других источников, навсегда ускользнули бы от внимания историка».⁸¹

Велика чисельність агіографічних творів підвищує їх цінність як культурно-історичного матеріалу. Особливості районів візантійського світу знаходили своє відображення в житіях місцевих святих, відзначали культурні особливості цих регіонів. Життя палестинських святих дають нам важливу інформацію про аскетичну практику раннього чернецтва. Можна побачити, що агіографічні джерела можуть надавати інформацію про становлення та розвиток чернецтва, будівництво лавр та монастирів. А також про побут, культуру та менталітет ромеїв.

Якщо говорити про культурно-історичну точку зору, то агіографічні твори являють собою неймовірно важливий досвід життя святих отців, які залишили своїм дітям духовний багаж, повчання та поради, якими не варто нехтувати. Такі твори допомагають зберегти культурну та історичну пам'ять предків, агіограф намагається зберегти да донести до нас із хірургічною

⁸¹ Рудаков А. П. Очерки византийской культуры по данным греческой агиографии. — М., 1917. С.15

точністю та повнотою події, які він хоче передати в міру своїх власних сил та таланту, а саме це і є для історика дуже важливим, особливо коли ми торкаємося питань ранньосередньовічної історії, бо допомагає краще розуміти людей давно минулих епох. Агіографи воскрешають події минулих днів, висвітлюють особистостей, які гідні поваги, життя яких гідне пам'яті і наслідування, тому що будучі поза політичними системами і державами, світить вічним євангельським світом крізь віки, ніколи не вмираючи і залишаючись актуальними на всі часи.

Список використаних джерел та літератури:

- 1) Андрей Критский, свт. Похвальное Слово Святителю и Чудотворцу Николаю // Христианское чтение. 1834. – [4], 229с.
- 2) Архим. Агапит. Жизнь святого Василия Великого, архиепископа Кесарии Каппадокийской, и его пастырская деятельность.// [Соч.] Орш. Покров. и Богоявл. монастырей настоятель, архим. Агапита. - Санкт-Петербург : тип. 2-го Отд. Собственной е. и. в. канцелярии, 1873. - [4], 471 с.
- 3) Афиногенов Д. Е. Православная энциклопедия. Т. 8. М., 2004. С. 253–267.
- 4) Бедуэлл Ги. История Церкви.// М.: Христианская Россия, 1996. -299с.
- 5) Бибииков М.В. Историческая литература Византии.// Санкт- Петербург, издательство Алетейя, 1998. – 315 с.
- 6) Библия, или Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета.//К.: Свято-Успенская Киево-Печерская Лавра; Феникс, 2012. — 1536с.
- 7) Болотов В.В., проф. //Лекции по истории древней церкви // Посмертное изд. под ред. [и с предисл.] проф. А. Бриллиантова. В 4 томах. 1907- Санкт-Петербург: тип. М. Меркушева. // Т. 4. 1918. – 599 с.
- 8) Васильев А.А. // История Византийской империи; Вступ. ст., примеч., науч. ред., пер. с англ. яз. и имен. указ. А.Г. Грушевого. - СПб. : Алетейя, 1998. (Серия Визант. библиотека : Исслед.) // Время до Крестовых походов (до 1081 г.). - 490 с. : ил.
- 9) Византийская литература // Православная энциклопедия. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.pravenc.ru/text/383977.html>
- 10) Войтенко А.А. Этнический и социальный состав египетского монашества по данным «Лавсаика».// Византийский временник. Том 64 (89). 2005. Москва. С.23-33.
- 11) Диалог Палладия, епископа Еленопольского, с Феодором, римским диаконом, повествующий о житии блаженного Иоанна, епископа Константинопольского, Златоуста. //Древние жития святителя Иоанна Златоуста. Тексты и комментарий // [общ. ред. А.И. Сидорова ; пер., вступ. ст., коммент.: А.С. Балаховская]. - Москва : «Паломник», Православный Свято-Тихоновский гуманитарный ун-т, 2007. – 523с.

- 12) Живов, В. М. Святость. Краткий словарь агиографических терминов // В. М. Живов .— Москва : Языки славянской культуры, 1994 .— 113 с.
- 13) Жизнь и деяния аввы Симеона, юродивого Христа ради, записанные Леонтием, епископом Неаполя Критского. Жития византийских святых // пер. с нем., вступ. ст. и примеч. С. В. Поляковой. — СПб. : Corvus : Terra Fantastica : РоссКо, 1995. — 543 с.
- 14) Житие и подвизание иже во святых отца нашего Порфирия епископа Газского] // Марк (дьякон), [Пер. с греч. И. Помяловского из Тр. корол. акад. наук в Берлине за 1874 г.]. - Санкт-Петербург : Православ. Палест. о-во, 1895 (тип. В. Киришбаума). - [6], 79 с.
- 15) Житие Преподобного отца нашего Иллариона Великого. // Пер. И. Помяловского. // Палестинский патерик. Выпуск четвертый. СПб, 1893. — 47 с.;
- 16) Житие преподобных матери нашей Марии Египетския.// Монреаль: Издание Братства преп. Иова Почаевского Русской Православной Церкви За границей, 1980. - 23 с.
- 17) Житие св. Савы Освященного, составленное св. Кириллом Скифопольским в древне-русском переводе : По рукоп. Имп. О-ва любителей древн. письменности, с присоединением греч. подлинника и введ. // Изд. И. Помяловский, чл.-кор. О-ва. - Санкт-Петербург : Тип. Имп. Акад. наук, 1890. — 588с.
- 18) История египетских монахов.//Москва : Изд. Православного Свято-Тихон. богослов. института, 2001. - 127 с.
- 19) Кирилл Скифопольский. Житие преподобного Кириака Отшельника // Палестинский патерик. 1899. Вып. 7. 23 с.
- 20) Ключевский В.О. Русская история : Полный курс лекций : В 3 томах // Москва : АСТ ; Минск : Харвест, 2002. / Т. 2. — 592 с.
- 21) Колосовская Ю. К. Агиографические сочинения как исторический источник // Вестник древней истории. 1992. №4. — С. 222-229.
- 22) Кривушин И. В. // Ранневизантийская церковная историография : научное издание. Санкт-Петербург : Алетейя, 1998. - 253 с.
- 23) Лурье В. М. Введение в критическую агиографию. СПб.: Аxioma, 2009. — 238 с.

- 24) Малеванский Сильвестр, архимандрит, доктор богословия, ректор Киевской духовной академии. Опыт православного догматического богословия (с историческим изложением догматов) В 5 томах. Второе изд. — Киев : Тип. Корчак-Новицкого, / Т. 5. 1897. — 499 с.
- 25) Никулина Е.Н. /Агиология: курс лекций. - М.: Изд-во ПСТГУ, 2012. — 672 с.
- 26) Оксфордское руководство по изучению Раннего христианства // Ред. Харви, Сьюзан Эшбрук, Хантер, Дэв Г.; пер. с англ. В. В. Швеца; гл. ред. С. Б. Сорочан; ред. А. Н. Домановский, П. Е. Михалицын, А. А. Роменский, О. А. Ручинская. Харьков: Майдан, 2020. 960 с. (Нартекс. *Byzantina Ukrainensia*. Том 6)
- 27) Палестинский патерик: рукописи обители святого Саввы Освященного, переведенные с греческого Феофаном Затворником. - Москва : Правило веры, 2009. - 445 с.
- 28) Палладий, еп. Еленопольский. // Лавсаик, или Повествование о жизни святых и блаженных отцов. // Москва : Благовест, 2013. - 248 с.
- 29) Попова Т.В., Античная биография и византийская агиография, в Сб.: Античность и Византия// Под ред. Л.А. Фрейберг, М., «Наука», 1975, с.222-223.
- 30) Псевдо- Мартирий Антиохийский. Житие во святых отца нашего, архиепископа Константинопольского, Иоанна Златоуста. Древние жития святителя Иоанна Златоуста. Тексты и комментарий / [общ. ред. А.И. Сидорова ; пер., вступ. ст., коммент.: А.С. Балаховская]. - Москва : «Паломник», Православный Свято-Тихоновский гуманитарный ун-т, 2007. — 523.
- 31) Рудаков А.П. // Очерки византийской культуры по данным греческой агиографии // Москва: т-во "Печ. С.П. Яковлева", 1917. - [2], 288 с.
- 32) Святитель Григорий Нисский. // Послание о жизни преподобной Макарины. Творения Святых Отцов и учителей Церкви. Аскетические сочинения и письма.//М.: Издательство Московской Патриархии, 2007. — 336 с.
- 33) Святитель Спиридон Тримифунтский, Кипрский Чудотворец. Агиографические источники IV-X столетий // Пер. с древнегреч., предисл. и комм. А.Ю. Виноградова; науч. ред. ДА. Поспелова. // Святая

гора Афон : Пустынь Новая Фиваида Афонского Русского Пантелеймонова монастыря, Москва, 2008. - 296 с.

- 34) Синайский патерик, или Луг духовный // [Блаженный Иоанн Мосх ; пер. с греч., примеч. М.И. Хитрова]. - Москва : Изд. Сретенского монастыря, 2008. – 281 С.
- 35) Скифопольский Кирилл. // Житие иже во святых отца нашего аввы Феодосия Киновиярха. Кирилла монаха об иже во святых авве Феодосия // Палестинский патерик. 1899. Вып. 8. С. 83-90.
- 36) Скифопольский Кирилл. // Житие и подвиги иже во святых отца нашего и богоносца Герасима, на подобие солнца просиявшего в Иорданской пустыне // Палестинский Патерик. Вып. 6. 1899. 15 с.
- 37) Скифопольский Кирилл. // Житие иже во святых отца нашего Евфимия Великого // Палестинский патерик. 1892. Вып. 2. С. 1-98.
- 38) Скифопольский Кирилл. // Житие св. Иоанна, епископа и молчальника Лавры аввы Саввы. Памятники византийской литературы IV-IX веков : [Сборник переводов] / [Отв. ред. Л. А. Фрейберг]. - Москва : Наука, 1968. - 350 с. / Кирилл Скифопольский. Житие св. Иоанна, епископа и молчальника Лавры аввы Саввы. 178-181 с.
- 39) Слово надгробное Василию, архиепископу Кесарии Каппадокийской. Творения: в 2 томах // свт. Григорий Богослов, архиеп. Константинопольский. - Москва : Сибирская благовонница, 2007. (Полное собрание творений святых отцов церкви и церковных писателей в русском переводе; ...) // Т. 1: Слова. - 2007. - 895 с.
- 40) Сорочан С. Б., (Швец) Владимир, архимандрит Введение в агиографию: учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. //Харьков: Майдан, 2018. — 368 с.
- 41) Сорочан С.Б. Ромейское царство. // Книга для чтения по истории Византии. В 3ч. Харьков: Майдан, 2019. Часть 2. 476 с. СПб.: Алетейя, 1998. — 253 с.
- 42) Швец Владимир, прот. Агиография Кирилла Скифопольского // 'Ρωμαϊος: сборник статей к 60-летию проф. С. Б. Сорочана (Нартекс. Byzantina Ukrainensia. – Т. 2) / Сост. А. Н. Домановский. – Харьков: Майдан, 2013. – С. 381-391.

- 43) Шелудченко Ю.В. 2020. // Савва Освященный (439-532 гг.) и монастыри иудейской пустыни в изображении Кирилла Скифопольского. *Via in tempore. История. Политология*, 47 (1). С. 54-66
- 44) Шелудченко, Ю.В. К вопросу о жизни и трудах Кирилла Скифопольского / Ю.В. Шелудченко // *Империя ромеев во времени и пространстве: Центр и периферия*. // М. ; Белгород : Эпицентр, 2016. С.169-178
- 45) Шмеман А., прот. Исторический путь Православия. // М.: Паломник, 2007. – 399 с.
- 46) Delehaye H. *Les legendes hagiographiques*. 4-me ed. — Bruxelles: Soc. des Bollandistes, 1955. — 282 p.
- 47) Delehaye H. *The Legends of Saints: An Introduction to Hagiography* / Transl. from french by Donald Altwater. — New York: Fordham UP, 1961; New York: Lang, 1998. — 9, 255P.
- 48) Lieu S.N.C. *The Holy Men and Their Biographers in Rarly Byzantium and Medieval China* // *Maistor. Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browing*. — Canberra, 1984. — P. 113-148
- 49) Magoulias H. J. *The Lives of the Saints as Sources of Data for the History of Byzantine Medicine in the Sixth and Seventh Senturies* // *Byzantinische Zeitschrift* . — 1964. — Bd. 57. — P. 127-150
- 50) Magoulias H. J. *The Lives of the Saints as Sources of Data for the History of Commerce in the Byzantine Empire in the VIth and VIIth Centuries* // *Kleronomia*. — 1971. — T. 3. — P. 303-330
- 51) Magoulias H. J. *Trades and Crafts in the VIth and VIIth Centuries as Viewed in the Lives of the Saints* // *Byzantinoslavica*. — 1976. — T. 37. — Fasc. 1. — P. 11-35

Лубенцова Д.В. «Ранньовізантійська агіографія як історичне джерело»

У роботі розглядаються ранньовізантійські агіографічні джерела IV-VII століть. Було поставлено завдання проаналізувати цінність агіографічних джерел з історичної точки зору. Внаслідок дослідження було виявлено, що агіографічні джерела Кирила Скіфопольського та інших агіографів, які найчастіше за все самі були очевидцями подій, дають нам розуміння культури, менталітету, побуту ромеїв. Кирил Скіфопольський зокрема, будучи точним істориком та знавцем Палестини, дає нам надзвичайну картину розвитку палестинського чернецтва. А це означає, що вивчення агіографічних джерел з історичної точки зору цілком виправдало себе, даючи нам цінні відомості про ромеїв та історію Ранньої Візантії.

Lubientsova D.V. "Early Byzantine hagiography as a historical source"

Early Byzantine hagiographic sources of the IV-VII centuries are considered in the work. The task was to analyze the value of hagiographic sources from a historical point of view. As a result of the research, it was found that the hagiographic sources of Kirill Skifopolsky and other hagiographers, who most often were eyewitnesses to the events themselves, give us an understanding of the culture, mentality, and lifestyle of the rhomaioi. Kirill Skifopolsky, in particular, being an accurate historian and expert on Palestine, gives us an extraordinary picture of the development of Palestinian monasticism. And this means that the study of hagiographic sources from a historical point of view fully justified itself, giving us valuable information about the rhomaioi and the history of Early Byzantium.